

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра англійської мови

Магістерська робота

освітньо-науковий рівень – магістр

на тему: **«ОБРАЗНА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ *БОРОТЬБА/STRUGGLE* В
УКРАЇНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання

Спеціальність: 035 Філологія

Спеціалізація: 035.041 Германські
мови та літератури (переклад включно)

Освітньо-наукова програма:

Мови (англійська й українська)

та комунікація

Сендер Соломія Вікторівна

Керівник – М. В. Гусар,

кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент _____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____ « _____ » _____ 2025 р.

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ, СТРУКТУРНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ	7
1.1. Паремії як об’єкт лінгвістичних досліджень	7
1.2. Паремії як елемент дискурсу	14
1.3. Паремії як інструмент відображення концептуальної картини світу	18
1.4. Поняття концепт. Його структурні характеристики	23
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ <i>БОРОТЬБА</i> В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ.....	29
2.1. Концепт <i>БОРОТЬБА</i> в українських пареміях: структура, зміст, образи	29
2.2. Боротьба як випробування.....	31
2.3 Боротьба як наполегливість і терпіння	33
2.4. Боротьба як змагання	37
2.5. Боротьба як протистояння	39
2.6. Боротьба з перешкодами.....	41
2.7. Боротьба як вибір	43
2.8. Символічна боротьба	45
2.9. Загрози та наслідки боротьби	47
2.10. Боротьба як урок або досвід	49
2.11. Боротьба як спільна праця або гармонія	51
2.12. Боротьба як виклик часу або долі.....	52
2.13. Боротьба як природний цикл	54
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	57

РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ <i>STRUGGLE</i> В БРИТАНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ	58
3.1. Концепт <i>STRUGGLE</i> в британських пареміях: структура, зміст, образи .	58
3.2. Боротьба як випробування в британських пареміях	61
3.3. Боротьба як змагання	64
3.4. Боротьба як протистояння	67
3.5. Боротьба з перешкодами.....	69
3.6. Боротьба як вибір	72
3.7. Символічна боротьба	75
3.8. Загрози та наслідки боротьби	78
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	81
РОЗДІЛ 4. ПОРІВНЯЛЬНО-ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗНОГО КОМПОНЕНТА КОНЦЕПТУ <i>БОРОТЬБА/STRUGGLE</i> В УКРАЇНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ	82
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4.....	86
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	97
АНОТАЦІЯ	98

ВСТУП

У сучасній лінгвістичній науці зростає інтерес до дослідження мовної репрезентації концептів як одиниць концептуальної картини світу, що зумовлено переорієнтацією гуманітарних наук на антропоцентризм. Особливої уваги набуває вивчення паремій як концентрованих носіїв культурних смислів, адже саме в них відбувається найбільш стислий, але водночас глибокий вербальний вияв ціннісних уявлень етносу. Паремії функціонують не лише як мовні одиниці, а як елементи дискурсу, що активно беруть участь у конструюванні соціальної реальності та передаванні культурної пам'яті. Їхнє вивчення у контексті концептуального аналізу дозволяє простежити глибинні когнітивні структури, які формують національне світобачення.

Одним із концептів, що займає помітне місце в національній картині світу як українців, так і британців, є концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE. Його універсальний характер зумовлений постійною присутністю ідеї протистояння, змагання, подолання чи внутрішнього конфлікту в життєвому досвіді кожної людини. Водночас специфіка вербалізації цього концепту в пареміях дозволяє виявити національно зумовлені інтерпретації концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE, що відображає світоглядні, моральні, історичні та соціокультурні відмінності.

Актуальність обраної теми зумовлена зростаючим інтересом сучасної лінгвістики до зіставного аналізу лінгвокультурних концептів, зокрема в англійських та українських пареміях, як носіїв культурної та когнітивної інформації. Крім того, у часи політичних, соціальних та моральних трансформацій набуває особливої ваги питання осмислення боротьби як екзистенційного явища, внутрішньої стратегії або морального вибору. У зв'язку з цим постає питання детального вивчення концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE, виявлення подібностей і відмінностей його репрезентації у лінгвокультурному просторі обох мов.

Метою дослідження є лінгвокогнітивний аналіз образної складової концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE в українських та британських пареміях задля

виявлення національно-культурної специфіки його вербалізації.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі **завдання**:

- 1) визначити комунікативно-функціональні, структурні та концептуальні особливості паремій;
- 2) охарактеризувати теоретичні основи аналізу концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE, зокрема його структурні характеристики та роль у мовній картині світу;
- 3) розкрити особливості реалізації образної складової концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE в українських і британських пареміях, визначити ключові образи та смислові домінанти концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE в українських та британських пареміях;
- 4) виявити культурно специфічні риси та спільні когнітивні структури концептуальної репрезентації боротьби в українських та британських пареміях.

Об'єктом дослідження є концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE у пареміях української та британської мов.

Предметом дослідження є образна складова концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE в українських та британських пареміях як відображення національно-культурної специфіки.

Матеріалом дослідження стали 166 паремій, відібрані з українських і британських збірників прислів'їв та приказок, сучасних електронних баз та лексикографічних джерел.

У дослідженні використано комплекс методів:

- описовий метод – для систематизації паремійного матеріалу;
- метод контекстуального аналізу та семантичний метод – для розкриття смислових нашарувань у вживанні паремій;
- когнітивно-інтерпретаційний метод – для виявлення структури концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE;
- зіставний аналіз – для виявлення спільного та відмінного у мовних картинах світу українців і британців;
- метод семантичного поля – для побудови тематичної класифікації

паремій відповідно до семантичних компонентів, які вони репрезентують;

- когнітивний підхід, який дозволяє аналізувати мовні механізми репрезентації концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного осмислення концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE у двох мовах крізь призму паремійного фонду, що дозволяє виявити культурні моделі осмислення боротьби та сформувавши її типологічний профіль.

Теоретичне значення дослідження ґрунтується на поглибленні знань про когнітивну структуру концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE, зокрема його образну складову, у межах української та британської паремійної традиції. Результати дослідження можуть сприяти вивченню репрезентації концептів через стійкі мовні одиниці, що удосконалив розуміння лінгвокогнітивної парадигми.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів у курсах когнітивної лінгвістики, пареміології, міжкультурної комунікації, а також у практиці викладання української та англійської мов як іноземних.

Структура магістерської роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається з чотирьох розділів. У першому розділі розглядаються комунікативно-функціональні, структурні та концептуальні особливості паремій, зокрема їхня роль у відображенні концептуальної картини світу. Другий розділ присвячено багатовимірному аналізу образного компонента концепту БОРОТЬБА в українських пареміях. Третій розділ охоплює аналіз образного компонента концепту STRUGGLE у британських пареміях. Четвертий розділ виявляє спільні та відмінні смислові компоненти, що формують польову структуру концепту. Обсяг магістерського дослідження становить 98 сторінок.

Апробація результатів дослідження відбулась під час ІХ Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір сучасного світу» (Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2025).

РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ, СТРУКТУРНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ

1.1. Паремії як об'єкт лінгвістичних досліджень

Паремійний фонд, представлений прислів'ями та приказками, є значущим елементом мовної комунікації, оскільки поєднує високий рівень семантичної насиченості та впливовості. Ці короткі, але глибокі за змістом вислови часто використовуються у щоденному мовленні, їхня різноплановість привертає увагу лінгвістів. Вплив паремій на ефективність комунікації пояснюється їхньою здатністю передавати глибокі істини, життєві спостереження та культурні цінності [40; 51; 54, с. 94].

Такі одиниці, як прислів'я та приказки, є втіленням народної мудрості, що втілюється у стислій формі. Їх універсальність та здатність відображати життєвий досвід через лаконічні формулювання роблять їх важливими для розуміння культурного й мовного коду кожної нації [30, с. 7].

Паремії інтерпретуються як сукупність мовних та культурних явищ, які утворюють важливий компонент комунікації. Їх вивчення дозволяє не лише зрозуміти їхню внутрішню структуру, але й виявити, як вони відображають і формують соціокультурні реалії [29, с. 9].

У зарубіжних дослідженнях частіше використовується термін «proverb», що зазвичай перекладається як «прислів'я». Згідно з визначенням, поданим у «The Oxford Dictionary of Etymology», прислів'я – це короткий, добре відомий вислів, який передає узагальнену думку, пораду або висновок і належить до таких форм фольклорної літератури, як загадка чи байка [76, с. 168].

Ці мовні елементи є знаковими формами, що поєднують означуване й означувальне, формуючи завершені мовленнєві акти. Завдяки усталеності та системності, прислів'я та приказки функціонують як репрезентації об'єктивної дійсності, відображаючи її у свідомості. Вони формують семантичні поля та

мікросистеми, які сприяють передаванню ідей та цінностей у процесі комунікації [3, с. 7-10].

У деяких визначеннях паремій робиться акцент на їхньому фольклорному походженні, що відображає досвід та оцінки народу [39, с. 492]. Інші джерела вказують на структурні особливості: ритмічність, стислу форму та виразний повчальний або емоційний зміст [23, с. 336; 5, с. 1131].

У пареміях знаходять відображення стереотипи, узагальнення та культурні цінності народу. Вони не лише закріплюють традиції, але й виконують роль нормативних та аргументативних засобів у мовленні. Зокрема, прислів'я часто трактуються як бінарні конструкції, що класифікують або називають ситуації, забезпечуючи їх культурно-специфічну інтерпретацію [46, 56].

Семантичне поле терміна «proverb» в англійській мові розширюється завдяки таким синонімам, як «adage», «saying», «maxim», «aphorism», що демонструє мультифункціональність цих висловів. Вони охоплюють різноманітні аспекти життя, збагачуючи дискурс універсальними життєвими істинами [20, с. 209].

Згідно з В. Мейдером та Н. Норіком, паремії є традиційним жанром мовлення з загальнозрозумілим значенням, який може набувати переносного характеру. Це забезпечує їх універсальність у спілкуванні та збереження актуальності упродовж поколінь [60, с. 1; 66, с. 32-34]. Зокрема, В. Мейдер наголошує на значенні загальновідомої істини та морального змісту, а Н. Норік підкреслює їх розмовний характер і здатність до переносного вживання.

Додатково, О. Корень визначає паремії як «нетипові тексти малої форми», що не мають чіткої фабули, авторства чи структурно-композиційних ознак звичайних текстів. Відсутність таких параметрів забезпечує їх унікальний лінгвістичний статус [19, с. 5-6]. На думку дослідниці, паремії є біфункціональними мовними одиницями: вони не лише номінують певний об'єкт чи явище, а й сприяють комунікації між співрозмовниками.

Також акцентується увага на психокогнітивному аспекті паремій. Наприклад, О. Селіванова наголошує на їхній ролі як відтворюваних структур,

що втілюють сталі мовні та мисленнєві патерни. Це робить паремії не лише інструментом мовної діяльності, але й засобом впливу на когнітивні процеси людини. Вона пропонує розширене тлумачення поняття «паремія», включаючи фраземи, примовки та інші мовні одиниці, що потребують деталізованої класифікації [35, с. 415].

Цікаво, що частина науковців пропонує розглядати паремії як предикативні одиниці, які виходять за межі фразеології. Н. Деркач зазначає, що вони мають здатність функціонувати самостійно, часто як завершені висловлювання у складі складних речень, що підкреслює їхню мовну самодостатність [12, с. 160].

Паремійний фонд охоплює не лише прислів'я та приказки, а й інші форми, такі як загадки, прикмети, повір'я, вислови, ворожби тощо. Їх використання у комунікативній практиці дозволяє зберігати та транслювати народну мудрість, відображаючи різні аспекти світогляду і культурного досвіду мовної спільноти [5, с. 887]. З погляду функціональності, паремії виконують роль носіїв культурного коду, що впливає на емоційний, когнітивний та поведінковий аспекти комунікації.

О. Дуденко виділяє кілька основних ознак паремій, які визначають їх як самостійний мовний феномен. Основними характеристиками є стійкість структури, можливість багаторазового використання, лаконічність, узагальнення життєвого досвіду, морально-етичний зміст, а також виражена емоційна або оцінна складова [14, с. 16]. Ці риси формують унікальність паремій, які є не лише мовними одиницями, але й культурними артефактами, здатними передавати важливі знання та навички.

У світовій літературі підкреслюється універсальність прислів'їв та приказок як лаконічних висловів, які поєднують елементи алегоричності, метафоричності та загальноживаності. Наприклад, у «The New Encyclopedia Britannica» зазначається, що ці одиниці відрізняються небагатослівністю, анонімністю та відображають досвід і спостереження народу [75, с. 718].

Паремійні одиниці мають особливе значення у формуванні національної ідентичності. Вони є носіями життєвої мудрості та принципів моралі, сприяючи

збереженню колективної пам'яті та культурних традицій. Їх багатозначність і образність забезпечують універсальність застосування, але водночас кожна спільнота надає їм унікального значення, яке відображає її спосіб мислення та особливості світогляду [34, с. 48].

Крім того, стильові характеристики паремій включають ритмічні схеми, формальні ознаки та стратегії аргументації, що робить їх універсальним інструментом у різних дискурсивних контекстах. Це підтверджує їхню роль як важливих елементів, що структурують мовлення та надають йому естетичного й пізнавального значення [50].

Суттєвою особливістю паремій є їх здатність поєднувати номінативну та комунікативну функції. Паремії охоплюють різні жанрові форми, зокрема прислів'я та приказки. На думку О. Корень, поєднання обох функцій притаманне прислів'ям, що відрізняє їх від приказок, які виконують виключно номінативну роль. Проте, як зазначає дослідниця, в окремих випадках функціональні межі між цими двома мовними явищами можуть бути нечіткими. Це потребує глибокого аналізу їх використання у мовленні та врахування різноманітності контекстів [19, с. 5-6].

Дослідник Дж. Сімпсон класифікує паремії на три основні категорії, кожна з яких виконує окрему функцію. Перша група містить паремії, що формулюють загальновідомі істини, наприклад, «Honesty is the best policy». Друга категорія об'єднує вислови, засновані на щоденних спостереженнях, як-от «A stitch in time saves nine». Третя група спирається на традиційну мудрість і фольклор, прикладом може бути «You reap what you sow» [74, с. 29].

Крім того, за семантичними характеристиками паремії можна поділити на три групи. Перша група включає художні одиниці, де смисл формується через окремі лексичні значення слів. Вони вирізняються поетичністю і високою естетичною виразністю [2, с. 91]. Друга група об'єднує паремії, що передають моральні чи соціальні настанови. Такі вислови виконують дидактичну функцію, підкреслюючи наслідки дій [2, с. 91]. Третя група представлена прислів'ями, що

функціонують у переносному значенні. Наприклад, вони часто зближуються з фразеологічними одиницями [25, с. 108].

Необхідно зазначити, що окремі паремії можуть належати до кількох класифікацій одночасно. Наприклад, англійське прислів'я «Time is money» може бути сприйняте як метафора, але за певних умов набуває гіперболічного забарвлення. Така гнучкість і комплексність паремій робить їх універсальним засобом комунікації.

Класифікація формул, запропонована С. Феєром [47], дозволяє виявити спільні риси між різними пареміями, сприяючи їхньому впорядкуванню. Наприклад, формула «Where there is X there is Y» демонструє взаємозв'язок явищ: «Where there is smoke, there is fire» / «Де дим, там і вогонь». Інша формула, «One X is worth a lot of Y», підкреслює цінність чогось унікального, як у вислові «One good turn deserves another» / «Добро добром віддається».

Окрему увагу дослідники приділяють структурним характеристикам паремій. С. Феєр описує типові формули, які підкреслюють як специфіку будови, так і ключові семантичні особливості. Наприклад, конструкція «No X without Y» демонструє причинно-наслідковий зв'язок: «No pain without gain» / «Без труда нема плода». Формула «Once X always Y» вказує на сталість певної характеристики, як у вислові «Once a liar, always a liar» / «Який на вигляд, такий і на вдачу».

Науковці також аналізують пареміологічні одиниці у ширшому контексті. В. Ужченко та Д. Ужченко виділяють центральні та периферійні паремії. До останніх належать тавтологічні вирази, дієслово-іменні перифрази та окремі види крилатих висловів. Паремії, за їхнім підходом, займають проміжне положення, оскільки можуть мати як загальноживане, так і менш типове вживання [38, с. 27].

Таким чином, паремії можна розглядати не лише як мовний інструмент, але й як важливий культурний елемент. Їх вивчення дозволяє зрозуміти, як вони впливають на формування мовної свідомості, структурують знання та підтримують збереження традицій у різних культурах. Аналіз структури,

семантики та функцій паремій як елементів дискурсу сприяє глибшому осмисленню мовленнєвих моделей, які активно використовуються у комунікативних процесах.

Паремії англійської мови, реалізовані через прислів'я та приказки, відображають широкий спектр аспектів людського життя й культури. Ці мовні одиниці відіграють ключову роль у мовній комунікації, слугуючи засобом збереження та передачі культурних цінностей, моральних настанов та життєвих спостережень. Вони здатні ілюструвати як позитивні, так і негативні аспекти людської поведінки, нерідко зосереджуючи увагу на практичних уроках, які впливають із досвіду [27, с. 96].

Синтаксична структура паремій, як правило, базується на моделях простих чи складних речень, включаючи складносурядний та складнопідрядний зв'язок. Дослідження показують, що більшість англійських одиниць містять від семи до десяти слів, що відповідає обсягу інформації, зручно сприйманій мовцем і слухачем. Стверджувальні конструкції є найпоширенішими й становлять близько 89% досліджених зразків, тоді як спонукальні нерідко виражаються через імперативні або розповідні моделі [12, с. 4–9].

Особливістю паремій є їхній культурний компонент. У межах англійської мови вони можуть належати до екологічних, матеріальних або соціальних категорій, що включають політичні, релігійні, мистецькі та інші соціокультурні аспекти. Паремії можуть містити метафори, колокації, фразові дієслова й сталі вирази, що передають унікальні культурні особливості. Відтворення цих одиниць іншою мовою є складним завданням через необхідність врахування обох культурних контекстів [63].

Інтерпретація паремій значною мірою залежить від культурного, соціального або історичного середовища, у якому вони використовуються. Їхній зміст часто визначається конкретним контекстом, а також змінюється під впливом соціальних трансформацій, що відображають нові цінності та пріоритети різних поколінь. Аналіз цих змін є важливим для розуміння

динамічної природи паремій як елементів дискурсу, їхнього впливу на формування мовної свідомості та соціокультурного взаєморозуміння [27, с. 96].

У своїх дослідженнях Н. Норрік запропонував детальну класифікацію англійських прислів'їв за типами фігуративності. Основою його аналізу стала вибірка з «Oxford Dictionary of English Proverbs», що дозволило виділити п'ять основних типів: синекдоху, метафору, метонімію, гіперболу та парадокс [52, с. 130-135].

Синекдоха використовується, коли пряме значення вислову не збігається із його фігуративним сенсом. Наприклад, «All hands on deck» демонструє застосування частини (hands) для позначення цілого (екіпажу). Це дозволяє зосередити увагу на певній частині, яка символізує ширший контекст [52, с. 130-135].

Метафора створює символічне значення через взаємодію складових елементів. Наприклад, «Time is money» уособлює ідею взаємозамінності часу та матеріальної вигоди. Цей тип фігуративності сприяє створенню узагальнених висновків, що легко запам'ятовуються [Honeck, с. 130-135].

Метонімічні мовні одиниці базуються на асоціативному зв'язку між буквально названим і прихованим сенсом. Наприклад, у вислові «The White House announced...» відбувається перенесення значення на основі приналежності: конкретна будівля символізує уряд США [52, с. 130-135]. Така форма дискурсу часто використовується для стиснення інформації та створення економії висловлювання.

Іншою важливою категорією є гіперболічні паремії, які передбачають перебільшення або посилення значення для досягнення комунікативної мети. Наприклад, «I've told you a million times» демонструє навмисне перебільшення, яке сприяє акцентуванню емоційного посилю [66, с. 131].

Особливої уваги заслуговують парадоксальні прислів'я, що містять логічну суперечність або подвійне значення. Наприклад, вислів «The pen is mightier than the sword» протиставляє дві концепції, водночас вказуючи на силу

інтелектуального впливу [66, с. 131]. Такі паремії часто викликають рефлексію, розширюючи горизонти інтерпретації.

Аналогічні явища спостерігаємо й в українських пареміях. Українські прислів'я характеризуються високим ступенем образності та фольклорного забарвлення. Їм властиве широке використання метафоричних і метонімічних конструкцій («Де тонко, там і рветься»; «Без труда нема плода»), синекдох («Хата без хазяїна – сирота»), а також гіпербол («Курка по зернині клює, та наїдається»). Особливо часто зустрічаються парадоксальні вислови, які поєднують у собі протилежні ідеї з метою вираження народної мудрості («Б'є – значить любить»; «І сміх, і гріх»). Як і в англійській традиції, українські паремії формують частину дискурсивного простору, через який реалізуються ключові культурні концепти та цінності.

У межах нашого дослідження паремії розглядаються як стійкі мовні одиниці малої форми, які мають завершену комунікативну структуру, відображають колективний досвід і виконують номінативну, когнітивну, оцінну та прагматичну функції. Вони репрезентують фольклорну і лінгвокультурну спадщину народу, формуючи унікальний дискурсивний простір. У даному дослідженні поняття «паремія» охоплює як прислів'я, так і приказки – одиниці, що забезпечують вербалізацію концептів, зокрема концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE, у народному мовленні. Такий підхід дозволяє не лише дослідити мовну природу паремій, але й простежити механізми їх впливу на формування світоглядної моделі та концептуальної картини світу мовної спільноти. Класифікація паремій охоплює різноманітні підходи – від їхнього фольклорного походження до структурно-семантичних особливостей, що підтверджує їхню багатофункціональність у мовленні.

1.2. Паремії як елемент дискурсу

Паремії є елементами дискурсу, виступаючи важливим компонентом комунікативного процесу. Нині існують різні підходи до тлумачення поняття

«дискурс».

В українській лінгвістиці дискурс розглядається як інструмент формування суспільних реалій та трансформацій. Зокрема, за визначенням В. Лук'янца, дискурс є продуктом взаємодії комунікантів, які належать до різних соціальних, професійних чи мовних спільнот. Це явище відображає соціокультурні реалії, водночас змінюючи їх і впливаючи на створення нових суспільних структур [21].

Ф. Бацевич у своїх дослідженнях пропонує розглядати дискурс як багатокomпонентне явище, яке охоплює вербальні, невербальні форми комунікації, а також мовчання. Він класифікує дискурс за його функціями (етикетний, дидактичний, лайливий тощо) та підкреслює його міждисциплінарний характер. Дискурс, за Ф. Бацевичем, сприймається через різні канали: зоровий, слуховий, тактильний, що демонструє його різноманітність [4].

А. Єрмоленко розглядає дискурс як особливу форму комунікативної дії, спрямованої на досягнення взаєморозуміння між учасниками комунікації. Дослідник відрізняє його від стратегічної дії, де головним є досягнення конкретної мети. На думку А. Єрмоленка, дискурс відіграє значущу роль у колективному осмисленні соціальних явищ і проблем, виконуючи функцію інструменту взаємодії в межах суспільних інституцій [16].

Н. Гудзь акцентує увагу на кількох аспектах дискурсу. По-перше, його можна трактувати як еквівалент поняття «мовлення», що є сукупністю мовленнєвих актів, спрямованих на передачу та обмін інформацією. Інший підхід розглядає дискурс як одиницю, що перевищує межі окремої фрази, охоплюючи великі текстові форми, наприклад діалоги, дискусії, літературні твори або офіційні документи. Особливе значення надається контексту, в якому здійснюється комунікація, адже він формує сенси та впливає на їхню інтерпретацію [11].

Соціальний та ідеологічний контексти також визначають мовні засоби, що використовуються в дискурсі. Наприклад, у політичному чи науковому мовленні ці засоби підпорядковуються нормам і правилам, які відображають культурні та

ідеологічні пріоритети. Дискурс, за Н. Гудзь, також розглядається як теоретичний конструкт, що дозволяє вивчати процеси створення текстів у певних соціокультурних умовах [11].

У процесі створення дискурсу вирішальне значення мають когнітивні, мовні та соціальні чинники, які впливають на його зміст та результати комунікації. Дискурс слід розглядати не лише як текст, але й як процес взаємодії між учасниками комунікації, у якому важливу роль відіграють стратегія, тактика, контекст та соціальні умови [4].

З точки зору К. Серажим, дискурс є складним явищем, що охоплює кілька вимірів. Одне з визначень розглядає дискурс як текст, який враховує мовну структуру, екстралінгвістичні фактори, контекст та учасників комунікації. Інший підхід акцентує увагу на дискурсі як соціальній дії, спрямованій на досягнення певної мети. Дискурс також може бути ментальним утворенням, яке відповідає задуму автора і формується у процесі комунікації [37].

Водночас, О. Селіванова пропонує розглядати дискурс як зв'язний текст, занурений у соціокультурний та психологічний контексти. Вона підкреслює його природу як цілісної комунікативної події, що включає текст, його учасників та сукупність немовних чинників, які формують стиль комунікації в різних соціальних середовищах [35, с. 119].

Важливим є також визначення дискурсу як процесу комунікації, в якому реалізуються специфічні дискурсивні практики. Цей аспект підкреслює його динамічність та адаптивність до умов комунікації [37]. На думку О. Дикань, дискурс є результатом мовленнєвої діяльності, що розгортається в конкретному контексті. Він відображає взаємодію комунікантів і враховує реальні умови комунікативного акту [13, с. 24].

Науковці наголошують на важливості аналізу дискурсу для розуміння функцій паремій. Саме в межах дискурсу вони розкривають свій зміст та функції. Паремії, такі як прислів'я, приказки, загадки та прикмети, є стійкими мовними одиницями, які відіграють значну роль у передачі культурного коду, збереженні традицій та формуванні суспільних уявлень. Вони демонструють стабільність у

межах певної лінгвокультури, однак повністю розкриваються лише у комунікативному контексті [6, с. 25].

О. Дуденко описує паремії як елементи дискурсивного простору, що формуються у процесі мовленнєвої взаємодії та залежать від соціокультурного контексту [14, с. 14]. У межах дискурсу паремії виконують різноманітні функції, які включають передачу культурного досвіду, моральних норм та емоційних оцінок. Однак їхній вплив виходить за межі мовних закономірностей, враховуючи також соціальні й культурні фактори.

Існує думка про існування паремійного дискурсу. Деякі науковці, зокрема С. Величко, вказують на такі ключові характеристики цього типу дискурсу, як клішованість, стійкість і семантична автономія, які є визначальними для малих фольклорних форм [6, с. 25].

Т. Осіпова також наголошує на тому, що деякі лінгвісти виокремлюють паремії як особливий тип дискурсу. У своїй роботі вона зазначає, що паремії, будучи репрезентантами мовленнєвих жанрів, формують дискурсивні простори, які враховують не лише мовні, а й соціальні та культурні аспекти. Характеристики такого дискурсу включають типологію комунікативних смислів, вплив адресанта та адресата, а також прагматичні особливості мовленнєвої взаємодії [28, с. 138]. Однак, ця позиція ще перебуває у процесі розробки, а дискусії щодо її обґрунтованості тривають. Дослідники зазначають, що паремійний дискурс поки що не має достатньо чітко сформульованої методологічної бази, що відкриває перспективи для подальших досліджень.

Поряд із цим, дослідники, зокрема О. Галинська, розглядають паремії в контексті загальної теорії дискурсу. Вона визначає їх як засіб вербалізації мовної діяльності, що систематизує комунікативні характеристики. О. Галинська також наголошує на важливості аналізу паремій як елементів дискурсу, через які розкриваються специфічні мовні й культурні риси [7, с. 74].

Науковці наголошують на важливості аналізу дискурсу для розуміння функцій паремій. Зокрема, О. Дуденко описує паремії як елементи дискурсивного простору, що формуються у процесі мовленнєвої взаємодії та

залежать від соціокультурного контексту [14, с. 14]. У межах дискурсу паремії виконують різноманітні функції, які включають передачу культурного досвіду, моральних норм та емоційних оцінок. Однак їхній вплив виходить за межі мовних закономірностей, враховуючи також соціальні й культурні фактори.

У межах дискурсу паремії слугують інструментом передачі соціальних цінностей, моралі та життєвих принципів. За словами О. Дуденка, паремія, як елемент дискурсу виконує прагматичну функцію, допомагаючи впливати на мовленнєвого партнера, що робить його значущим інструментом комунікації. Цей аспект відображає не лише мовну, але й соціальну природу паремій, які є своєрідним дзеркалом суспільних норм та цінностей [14, с. 3].

Отже, у межах нашого дослідження паремії розглядаються як стійкі мовні одиниці, що функціонують у межах дискурсу та реалізують когнітивні, комунікативні й прагматичні функції. Ми розуміємо паремії не лише як елемент фольклору, а як повноцінний інструмент мовленнєвої взаємодії, здатний передавати культурні знання, цінності та соціальні настанови. Їхня смислова наповненість, контекстуальна залежність і функціональна гнучкість дозволяють трактувати паремії як динамічні елементи дискурсу, що відображають колективну свідомість і водночас беруть активну участь у її формуванні. Таким чином, об'єктом нашого дослідження є саме паремії в їхньому дискурсивному вимірі, що відкриває можливості для аналізу концептів, репрезентованих у народному мовленні.

1.3. Паремії як інструмент відображення концептуальної картини світу

У лінгвістиці значна увага приділяється зв'язку між мовою та світосприйняттям, що знаходить своє відображення у пареміях. На думку Ф. Боаса, мова слугує відображенням культури, традицій та способу мислення народу. Через мовні структури можна побачити, як певне етнічне чи соціальне середовище впливає на формування уявлень про дійсність [41].

Етнолінгвісти Е. Сепір та Б. Уорф розвинули цю ідею, висунувши гіпотезу лінгвістичної відносності. Вони зазначали, що сприйняття реальності залежить від мовної системи, якою користується людина. Таким чином, носії різних мов мають відмінні концептуальні картини світу, що зумовлено культурними і мовними чинниками [72, с. 69].

Важливий внесок у розуміння зв'язку між мовою і мисленням зробив В. фон Гумбольдт. Його теорія ґрунтується на тому, що мова не тільки відображає об'єктивну реальність, а й формує її сприйняття. За словами вченого, кожна мова створює унікальну суб'єктивну модель світу, яка водночас визначає специфіку комунікації та когнітивних процесів її носіїв [53].

Концептуальна картина світу, відображена у мовленні, формується під впливом культурних, соціальних та когнітивних факторів, що знаходять своє вираження через паремії. За твердженням А. Палі, мовні знаки є своєрідними культурними символами, які надають доступ до глибшого розуміння об'єктивної реальності певного суспільства. Паремії відображають культурні концепти, демонструючи унікальні риси кожної мовної спільноти [67, с. 125].

Мовна картина світу, закодована у пареміях, відображає специфіку національної культури, світогляд та колективний досвід мовної спільноти. Вона формується на основі рефлексивної діяльності свідомості, яка створює вторинний ідеальний світ, що є суб'єктивною інтерпретацією об'єктивної реальності. У цьому контексті мова виступає інструментом, який об'єднує людину зі світом, перетворюючи думки та уявлення на знакову систему [32, с. 10].

На думку О. Потебні, мова є вторинною формою свідомості, що відображає колективний досвід через когнітивні процеси. Ці процеси пов'язують внутрішню форму слова з його значенням, формуючи мережу семантичних зв'язків. У межах різних мов одне й те саме значення може вербалізуватися по-різному, оскільки національні форми вираження колективного досвіду відображають специфіку етнічної культури [32, с. 10].

На відміну від класичних підходів, сучасні дослідження намагаються вирішити питання, пов'язані з формуванням і функціонуванням фразеологічних значень. Як зазначає Н. Зикова, необхідно враховувати механізми, за допомогою яких культурна інформація закладається у мовні одиниці, зберігається у свідомості мовців і актуалізується у процесі комунікації. Недостатньо вивченими залишаються такі аспекти, як генезис образності фразеологізмів і її специфічні риси [80, с. 256].

К. Ріседжер розглядає мову як відображення культурного та соціального досвіду. На думку дослідника, кожне слово є символом, який містить у собі частину культурного контексту. Цей підхід дає змогу простежити, як мова стає інструментом передачі цінностей, історичних подій і традицій [69, с. 212]. Е. Тайлер додає, що у вербальних структурах відображаються переконання, знання та культурна спадщина певного народу, роблячи мову засобом збереження колективної пам'яті [78, с. 51].

Образність, яка є основою мовного знака, виступає результатом тривалого розвитку мовної спільноти. Цей процес спирається на індивідуальний і колективний пізнавальний досвід. Реалізація образів у пареміях залежить не лише від об'єктивної дійсності, а й від суб'єктивного ставлення до неї, що включає емоційний, когнітивний і культурний компоненти [68].

Підхід до співвідношення мови та думки як інструмента й інструментованого відзначається в дослідженнях аналітичної філософії ХХ століття. Думка вважається основою, що породжує мову, тоді як мова є засобом, який допомагає структурувати й передавати інформацію. Припущення, що мова є джерелом свідомості, а не її інструментом, виглядає суперечливим, адже воно ігнорує еволюційний шлях розвитку людської когніції та комунікації [68].

Паремії, як елементи мовної картини світу, унікально кодують колективний досвід, поєднуючи культурні й мовні чинники. Ці стійкі вирази формують своєрідний зв'язок між минулим і сучасним, дозволяючи передавати не лише знання, а й цінності через мовні знаки. Таким чином, вони є відображенням як

загальнолюдських, так і специфічно етнічних концептів, що впливають на структуру світогляду носіїв мови.

Мовна картина світу відіграє центральну роль у формуванні мовної поведінки, оскільки поєднує знання, досвід, оцінки та установки у своєрідні мовні інструкції. Вона водночас є продуктом і регулятором мовної еволюції, пристосовуючи мовну практику до існуючих нормативних уявлень. У цьому сенсі мовна картина світу впливає на розвиток і зміну мовних ситуацій, регулюючи комунікативну поведінку в межах культури [62, с. 532].

Національна культура етносу проявляється через семантику мовних одиниць, зокрема паремій, які є репрезентантами етнокультурних реалій. Паремії фіксують національно-культурні особливості, відображаючи менталітет народу. Вони концептуалізують дійсність у специфічний спосіб, що демонструє залежність мови від культури. На думку А. Вежбицької, мова формує унікальну перспективу сприйняття реальності через культуру [79, с. 28].

Значення мовних одиниць є важливим джерелом знань про концепти, проте вони не охоплюють повного змісту понять. Для їхнього глибшого розкриття необхідно враховувати контекстуальні відтінки значень, синонімічні зв'язки та текстові реалізації. Таким чином, тексти створюють широкий діапазон можливостей для передавання концептуального змісту [26, с. 10].

Концепти, як основні одиниці свідомості, відображаються у формі образів і символів, реалізуючи зв'язок між мовою та культурою. Ця інтеграція є особливо помітною у пареміях, які зберігають ментальну природу і сприяють трансляції духовних і соціальних цінностей. Культурні особливості, представлені в цих одиницях, формуються на основі антропоцентричного підходу, орієнтованого на внутрішній світ мовця [45, с. 38; 26, с. 12].

Своєрідність паремій полягає у тому, що вони стандартизують образи, роблячи поняття загальнозрозумілими у межах певної національної чи соціальної групи. Мовна свідомість забезпечує зв'язок із культурою через картину світу, яка стає основою формування концептуальних систем. У цьому

процесі паремії відіграють роль посередника між мовою та культурою, ілюструючи специфіку національного світогляду [26, с. 12].

Концептуальна картина світу, як система ідеалізованих уявлень про дійсність, тісно переплітається з мовною, адже саме через мовні засоби вона вербалізується. У межах концептуальної лінгвістики паремії розглядаються як репрезентативні одиниці, здатні відображати концептуальну картину світу певного народу. Вони акумулюють соціальний, культурний, історичний та когнітивний досвід, передаючи його через усталені мовні формули. Паремії виконують не лише функцію оцінювання реальності, а й структурування знань про неї, кодифікуючи типові для мовної спільноти уявлення про дійсність.

Мовна картина світу, в свою чергу, структурує досвід і забезпечує трансляцію концептів у формі сталих висловів. Такий взаємозв'язок між концептуальною та мовною картинами світу дозволяє нам простежити, як загальноетнічні уявлення закріплюються в культурі та комунікації.

Концепти, зокрема БОРОТЬБА/STRUGGLE, закріплені в паремійному фонді, виявляються не лише у змістовому, а й у структурному аспекті – завдяки образній метафоричній природі паремій. Саме паремії дозволяють виявити стабільні ознаки концепту, що входять до його ядерної частини, а також зафіксувати периферійні смисли, варіативність яких свідчить про гнучкість і динамічність концептуальної картини світу.

Мовна картина світу, відображена у пареміях, не є ізольованим явищем, вона інтегрована у систему концептів і бере участь у формуванні світогляду. Паремії функціонують як когнітивно-семіотичні структури, що унаочнюють спосіб мислення спільноти, її етичні норми, соціальні установки й базові життєві сценарії. Через такі одиниці активізуються ключові для певної культури концепти, серед яких БОРОТЬБА/STRUGGLE посідає важливе місце, оскільки репрезентує досвід протистояння, напруження, подолання перешкод, збереження гідності тощо.

Отже, паремії не лише зберігають колективну пам'ять, а й забезпечують відтворення й трансляцію національно маркованих концептів у межах

концептуальної картини світу. Застосування польового підходу до аналізу таких одиниць дозволяє не тільки виявити смислову структуру окремих концептів, а й зрозуміти їхню роль у когнітивному моделюванні дійсності. Саме це обґрунтовує вибір паремій як матеріалу для дослідження концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE, оскільки вони відображають як стійкі, так і динамічні моделі його осмислення.

1.4. Поняття концепт. Його структурні характеристики

Концепт є однією з центральних категорій, яка використовується для пояснення способів пізнання та осмислення світу через мову. У сучасній лінгвістиці це поняття розглядається як складна когнітивна структура, яка поєднує вербальні та невербальні знання, що формуються у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем [35, с. 259]. Концепт виконує функцію мінімальної одиниці знання, завдяки якій здійснюється систематизація інформації та організація уявлень про дійсність [Голобородько, 2002].

З когнітивної точки зору, концепти є результатом активної діяльності свідомості, спрямованої на конструювання знань. У межах когнітивного підходу концепт розглядається як ментальна одиниця, що зберігає інформацію, отриману через досвід, а також трансформується у процесі пізнання та комунікації [57, с. 5]. Цей підхід дає змогу дослідити, як концепти утворюються, зберігаються та інтегруються у структуру мислення.

У культурологічному аспекті концепти мають додатковий вимір, стаючи носіями соціокультурних уявлень, цінностей і традицій. Вони функціонують як культурні символи, що впливають на формування світогляду та відображають особливості етнічної культури. Дослідження концептів у цьому контексті дозволяє простежити їхній взаємозв'язок із міфами, ритуалами чи мистецтвом і визначити їхню роль у суспільних практиках [57].

У когнітивній лінгвістиці концепт розглядається як важливий елемент, що дозволяє людині структурувати знання про навколишній світ через мову. Це поняття формується на основі взаємодії з реальними об'єктами та явищами,

відображаючи як практичний, так і когнітивний досвід. Концепти є результатом не лише безпосереднього сприйняття, але й процесів ментального структурування, які дозволяють систематизувати знання та інтегрувати нову інформацію [49, с. 3].

Однією з важливих структурних характеристик концептів є їхній прототиповий характер. Прототипи виступають репрезентативними зразками певного класу, що дозволяє ефективно ідентифікувати об'єкти за типовими ознаками. Це особливо важливо для комунікації, де прототипи виконують функцію спрощення та узагальнення інформації [55, с. 305]. У контексті мовної діяльності прототипи створюють основу для формування нових значень та асоціацій.

Концепти не функціонують ізольовано, а утворюють складні мережі, які взаємопов'язані між собою. Це забезпечує їхню здатність асоціювати нові знання з уже наявними, створюючи ментальні моделі, що відповідають світосприйняттю людини. Така системність дозволяє концептам адаптуватися до змін і зберігати актуальність у мовленні та культурному контексті [33, с. 8-9].

Культурологічний підхід до вивчення концептів підкреслює їхню унікальність для кожної культури. Наприклад, концепти ГОСТИННІСТЬ чи ДУШЕВНІСТЬ в українській культурі відображають ментальні установки народу, його традиції та цінності. Аналіз таких концептів дозволяє не лише розкрити специфіку певної культури, але й сприяти міжкультурному розумінню [10, с. 9]. Однак деякі концепти можуть бути універсальними, хоча їхня інтерпретація та реалізація залежать від культурного контексту. Наприклад, ввічливість у західних культурах пов'язується із формальними проявами поваги, тоді як у східних – із підтримкою соціальної гармонії [61].

З лінгвістичної точки зору концепти виступають основою когнітивних структур, які визначають механізми осмислення реальності. Їх типологія та класифікація дозволяють врахувати як стабільні риси концептів, що закріплені у колективній свідомості, так і їхню змінність, що формується індивідуальним досвідом. Стабільні концепти легко піддаються аналізу через мову, тоді як змінні

залишаються більш динамічними, відображаючи особистісне сприйняття [71, с. 103-105].

Розгляд концептів у когнітивній лінгвістиці передбачає аналіз гештальтів і фрейм-структур, які формують їхній зміст. Концепт також виникає через сукупність асоціацій, конотацій і знань про об'єкт. Він знаходить вираження у мовних засобах різного рівня: від окремих слів і фразеологізмів до синтаксичних конструкцій і текстів. Важливу роль відіграють категорії та форми рідної мови, які впливають на організацію концептуального простору [31, с. 216].

Окрім когнітивного виміру, концепти також мають соціокультурний і етнокультурний аспекти. Наприклад, культурні концепти відображають традиції, звичаї та національні особливості, тоді як наукові концепти репрезентують логічно структуровану інформацію. Інші типи, такі як емоційні концепти, концентруються на афективному сприйнятті й інтерпретації явищ [31, с. 216].

Культурний аспект концепту є важливою частиною його структури. Кожен концепт поєднує об'єктивну інформацію та емоційно-ціннісний компонент. Формування концепту починається з образу, який стає основою для когнітивного сприйняття, далі відбувається його концептуалізація, і, нарешті, він трансформується в символ, що відображає культурну складову. Ці етапи дозволяють концепту виступати посередником між індивідуальною та колективною свідомістю [71, с. 104].

Різноманітність форм і функцій концептів привела до їхньої детальної класифікації. Семантична типологія передбачає групування концептів за тематичними сферами (емоційні, соціальні, освітні тощо). Інші класифікації враховують форми вираження: лексичні концепти представлені окремими словами, а фразеологічні – стійкими виразами. Це дозволяє встановити зв'язок між мовними засобами та когнітивними процесами, що лежать в основі концептуалізації [17, с. 10-12].

Методологія сучасних досліджень концептів активно використовує аналіз великих текстових корпусів, що дозволяє простежувати їхню еволюцію залежно від жанру, соціального чи історичного контексту. Наприклад, корпусні

дослідження демонструють, як концепти змінюють свої конотації чи функції в різних ситуаціях [58, с. 7, 11]. Такий підхід відкриває нові перспективи у вивченні концептів у межах когнітивної лінгвістики.

Структурно концепт поєднує в собі когнітивні, емоційні та культурні компоненти, що робить його значущим елементом мовної картини світу. Ця структура забезпечує здатність концепту виступати як засіб систематизації знань та інтерпретації подій. Завдяки цьому концепт стає інструментом орієнтації в суспільному середовищі, слугуючи ментальною схемою для пізнання та взаємодії з реальністю [59].

Важливим є те, що концепти зберігають у собі інформацію про генезис явищ, створюючи зв'язок між прототипами та сучасним сприйняттям. Навіть за умов семантичних трансформацій їхня основа залишається незмінною, дозволяючи реконструювати вихідний зміст. Це вказує на стабільність концепту як когнітивної одиниці та його значення для пізнавальної діяльності [24, с. 23].

Згідно з позицією Л. Сакаєвої, концепт формується на перетині когнітивного, лінгвістичного й комунікативного рівнів, а його структура включає три ключові складники: концептуальну складову (що визначає змістову суть концепту), образну (що забезпечує його метафоричне й асоціативне представлення) та значущу (яка визначає роль концепту у мовленні та його функціонування в національній мовній картині світу) [71, с. 104].

Окрім цього, дослідники виокремлюють два часових шари концепту – етимологічний і актуальний. Перший репрезентує історичне тло концепту, другий – його сучасне значення, що реалізується у свідомості мовців [31, с. 216]. Паралельно існує поділ структури концепту на ядро та периферію. Ядро містить стабільні, загальновизнані уявлення про об'єкт, тоді як периферія охоплює змінні, суб'єктивні або контекстуальні характеристики [9, с. 114]. Така побудова структури узгоджується з польовим підходом, запропонованим Й. Тріром, відповідно до якого значення мовної одиниці визначається не ізольовано, а через систему відношень з іншими елементами семантичного поля [9, с. 114].

Концепти можуть мати різний статус: вони можуть бути індивідуальними (властивими конкретній особі), груповими (характерними для певної соціальної спільноти) або національними (репрезентативними для мовної картини світу окремого етносу) [31, с. 216]. Незалежно від рівня абстракції, усі концепти функціонують у межах культурної системи, формуючи мережу змістових взаємозв'язків між поняттями, які мають соціальну значущість і ціннісну конотацію.

З погляду когнітивної лінгвістики, концепт як одиниця мови і культури включає понятійний, образний та оцінний компоненти. Понятійний елемент базується на узагальненій інформації про об'єкт або явище та містить сукупність найважливіших ознак, що репрезентують його у свідомості носіїв мови [31, с. 218]. Образна складова реалізується в мовленні через метафори, епітети, метонімії та інші тропи, які формують уявлення про концепт через унаочнення або символізацію. У свою чергу, оцінна складова відображає значущість концепту для спільноти, його соціальну або культурну роль.

Визначальною для концепту є його польова структура. В її центрі знаходиться чуттєво-наочний образ, що формується на основі культурного та індивідуального досвіду мовця. Навколо цього ядра групуються додаткові пласти – від найбільш конкретних до узагальнених характеристик. Периферійна зона охоплює варіативні інтерпретації концепту, що реалізуються через прислів'я, фразеологізми, афоризми, мовні стереотипи, а також інші елементи національного мовного коду [31, с. 218–219].

Кожне мовне поле функціонує не ізольовано, а в тісному зв'язку з іншими лексико-семантичними групами, тому їхні межі є умовними та проникними. Це означає, що концепти здатні накладатися один на одного, а деякі периферійні одиниці можуть одночасно належати до кількох полів [9, с. 114]. Такий підхід дозволяє врахувати динамічну природу концептуальної системи мови, де смисли не є фіксованими, а змінюються під впливом соціального, культурного і комунікативного контекстів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Паремії є важливим об'єктом дослідження в межах лінгвокогнітивного аналізу, адже вони фіксують життєвий досвід, стереотипні уявлення та культурні цінності певного етносу, що, в свою чергу, дозволяє глибше дослідити національно-культурну специфіку, яка вербалізується певними семантичними компонентами.
2. Ключовими особливостями структури паремій є компактність та сталість форми, що робить їх зручними для запам'ятовування та використання у побуті широкими масами. Комунікативно-функціональною ознакою паремій слугує наявність у них функціональної гнучкості та смислового наповнення, які дають змогу трактувати паремії як елементи дискурсу, схильні до динамічності, які відображають колективну свідомість певного народу і беруть участь у її формуванні.
3. У межах когнітивної лінгвістики концепт трактується як мовна одиниця, що акумулює знання, оцінки, культурні смисли та досвід. Концепту властиві багатовимірність, а також він відображає особливості національної картини світу через мову.
4. Структура концепту містить ядерну та периферійну зони, в межах яких ядро містить в собі універсальні когнітивні ознаки, а периферія вміщує ті образи і смисли, які варіюються в залежності від культурної та мовної традиції певного етносу. Обидві зони репрезентуються через семантичні компоненти концепту та вербалізуються через мовні одиниці.

РОЗДІЛ 2. ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *БОРОТЬБА* В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

2.1. Концепт *БОРОТЬБА* в українських пареміях: структура, зміст, образи

У межах дослідження концепт *БОРОТЬБА* розглядається як структура, що включає змістові компоненти – поняттєву, оціночну та образну складові. Застосовано польовий підхід, згідно з яким концепт має ядерну зону, представлену найбільш уживаними та типовими смисловими ознаками, і периферійну – менш частотні, образні або контекстуально зумовлені вияви.

У цьому підрозділі основна увага приділяється саме образній складовій концепту *БОРОТЬБА*, що є репрезентованою у пареміях через низку смислових елементів, кожен з яких конкретизує окремий аспект феномену боротьби.

Концепт *БОРОТЬБА* посідає важливе місце в українських пареміях, відображаючи світоглядні уявлення народу про випробування, наполегливість, протистояння та моральний вибір. Дослідження цього концепту здійснюється з використанням когнітивного підходу, який дозволяє аналізувати мовні механізми репрезентації боротьби, а також семантичного та контекстуального методів, що дають змогу визначити ключові значення концепту *БОРОТЬБА*.

Аналізуючи образну складову концепту *БОРОТЬБА* в українських пареміях, було виокремлено такі семантичні компоненти, як: «випробування», «наполегливість» і «терпіння», «змагання», «протистояння», «подолання перешкод», «моральний вибір», «символічний акт», «загроза» та «наслідки», «урок» чи «досвід», «спільна праця» або «гармонія», «виклик часу або долі», а також «природний цикл» (див. Рис. 2.1).

Рисунок 2.1 Семантичні компоненти концепту БОРОТЬБА в українських пареміях

Статистичний аналіз засвідчив, що образний компонент концепту БОРОТЬБА найчастіше представлений смисловим елементом «випробування» (11%), що підкреслює її значущість як етапу становлення особистості. Водночас цей концепт в українських пареміях не обмежується фізичним чи соціальним аспектом боротьби, а трактує її як філософський і моральний феномен, що відображає колективні цінності та життєву мудрість народу.

Згідно з польовою структурою, до ядерної зони концепту БОРОТЬБА віднесено стійкі семантичні компоненти – «зусилля», «терпіння», «подолання», «внутрішня сила», – що регулярно відтворюються в народній мовній картині світу. Вони представлені у 53 пареміях (59%). До периферійної зони концепту увійшли опосередковано виражені семантичні компоненти – через метафори, моральні узагальнення, образну оцінку або алегоричні структури, що вказують на інтерпретацію боротьби як непрямого конфлікту, внутрішнього випробування або наслідку дій. Вони були виокремлені у 37 пареміях (41%). – (див. Рис. 2.2).

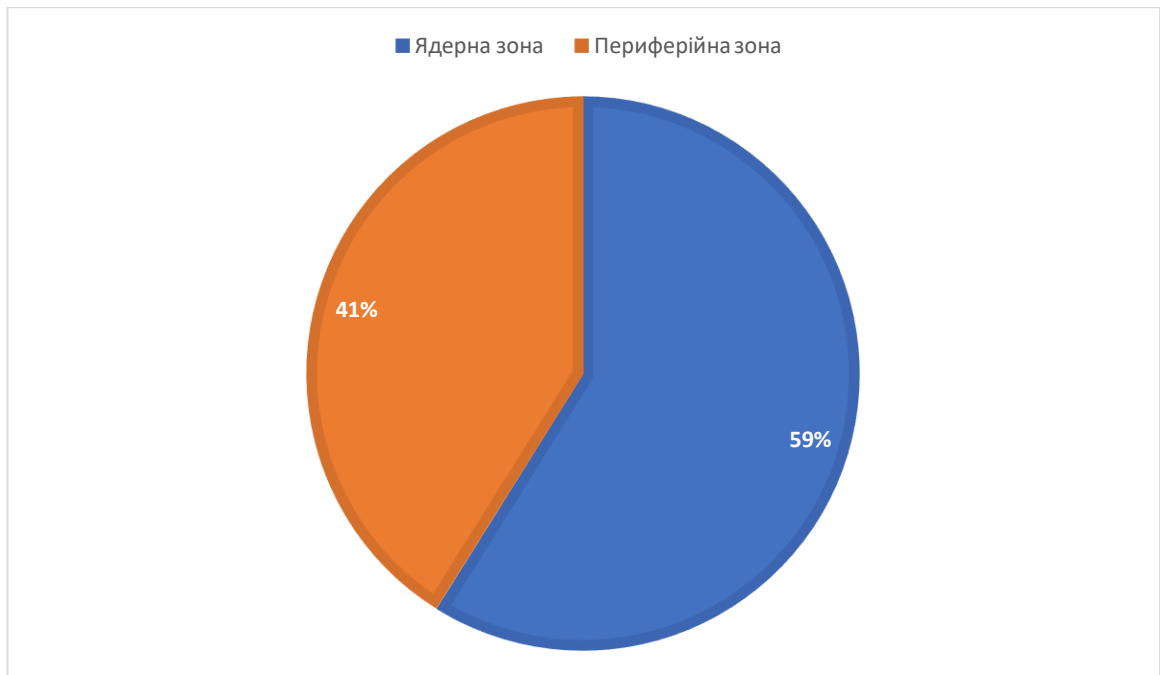

Рисунок 2.2 Польова структура концепту БОРОТЬБА в українських пареміях

Такий розподіл свідчить про високий ступінь усталеності центральних характеристик концепту в пареміях поряд із наявністю гнучких периферійних варіантів, що відображають багатовимірність народного розуміння боротьби як випробування.

2.2. Боротьба як випробування

Семантичний компонент «випробування» є одним із базових образів у структурі концепту БОРОТЬБА в українських пареміях. Його реалізація відбувається через систему метафор, алегоричних конструкцій, порівнянь і символічних позначень, що репрезентують життєві труднощі як необхідну умову формування особистості. У таких висловах концепт БОРОТЬБА постає як внутрішній і зовнішній процес перевірки людини на витривалість, стійкість і моральну зрілість.

У текстах паремій семантичний компонент «випробування» найчастіше представлений у формі напруженого очікування результату після тривалих зусиль. У паремії «*Терпи, козаче, отаманом будеш*» концепт БОРОТЬБА зображений як процес самоствердження через витримку і послідовне долаття

труднощів. В образі козака фіксується уявлення про людину, що гартується випробуванням, а заклик до терпіння виявляє цінність зусиль як передумови досягнення мети.

Використання природних образів дозволяє пареміям метафорично передати неминучість життєвих викликів. У вислові *«Життя, як стерня, не пройдеши – не вколеши»* випробування репрезентується через зіставлення шляху життя із колючим полем. У цій паремії концепт БОРОТЬБА вербалізується через метафору шляху, повного перешкод, які потрібно пройти, щоби зрозуміти цінність здобутого досвіду.

Семантичний компонент «випробування» у концепті також охоплює адаптацію до складних обставин. У паремії *«Не той козак, що поборов, а той, що вивернувся»* виявляється образ гнучкого, кмітливого мислення як важливої складової боротьби. Дієслово *«вивернувся»* фіксує здатність пристосовуватись, що подається як форма внутрішнього випробування.

У межах аналізу паремій виокремлюються й такі лексичні одиниці, що репрезентують семантичний компонент «випробування» концепту БОРОТЬБА, який тяжіє до периферійної зони. У таких випадках боротьба постає опосередковано, через морально-етичну оцінку або символічну структуру. У вислові *«Не копай іншому ями, бо сам упадеши»* випробування зображується як наслідок необачного чи злого вчинку. Алегорична образність створює уявлення про концепт як покарання, яке має навчальний характер.

Смисловий елемент «випробування» може набувати й тривалого, майже екзистенційного виміру. У паремії *«Вік прожити – не зиму перетерпіти»* концепт представлено як тривалий життєвий шлях, що постійно вимагає внутрішніх ресурсів. Порівняння з зимою посилює ідею про постійний характер випробувань, які не мають завершення, а лише змінюють форму.

Окремий варіант подання концепту БОРОТЬБА як випробування фіксується у висловах, де страждання подаються як джерело пізнання. У паремії *«Біда помучить і мудрості научить»* боротьба виражена через причинно-

наслідковий зв'язок між випробуванням і набуттям знань. Страждання тут набуває конструктивного значення, розглядається як шлях до трансформації.

Інколи боротьба постає у вигляді емоційної витримки або внутрішньої мобілізації. У паремії *«Не журися, козаче, хай твій ворог плаче»* випробування трактується як здатність зберігати холодний розум у ситуації протистояння. Цей вияв концепту демонструє важливість контролю над емоціями як складової стійкості.

У вислові *«Де відвага, там і щастя»* боротьба інтерпретується як активне прийняття ризику, що винагороджується успіхом. Тут випробування представлено як момент вибору, де рішучість і внутрішня сила ведуть до бажаного результату. Такий підхід вказує на тісний зв'язок між боротьбою і досягненням мети.

Отже, семантичний компонент «випробування» у концепті БОРОТЬБА фіксує важливі риси української мовної картини світу. Він репрезентується через метафори природних явищ, алегорії морального змісту, імперативні формули заклику до витримки або символи долі. У межах польового підходу лексичні одиниці, що вербалізують компонент випробування, належать як до ядерної зони, де боротьба постає прямо і активно, так і до периферійної, де вона зображується через фонові або емоційно забарвлені структури. Усе це свідчить про глибоку вкоріненість у національній свідомості уявлення про випробування як складову становлення особистості.

2.3. Боротьба як наполегливість і терпіння

Наступна смислова домінанта, що виокремлюється у структурі концепту БОРОТЬБА пов'язана із ідеєю наполегливості, витримки, вміння чекати та постійно діяти всупереч обставинам. Цей аспект концепту у пареміях належить до периферії. Він часто реалізується через уявлення про взаємозв'язок між терпінням і досягненням мети, а також символіку праці, природних явищ і соціальних взаємодій.

Загалом, під час аналізу паремій було виявлено реалізацію семантичного компонента «наполегливість» і «терпіння» через різноманітні образи:

1. «наполегливість як процес поступового подолання перешкоди»;
2. «наполегливість як достатня тривалість зусиль»;
3. «наполегливість як усвідомлена емоційна стриманість»;
4. «наполегливість як своєчасна дія»;
5. «наполегливість як безперервність зусиль»;
6. «наполегливість як джерело цінності результату»;
7. «наполегливість як активне зусилля».

Наполегливість як процес поступового подолання перешкоди. Так, наприклад, у паремії *«Терпіння і труд все перетруть»* семантичний компонент «наполегливість» вербалізується через метафору – дієслівне словосполучення «все перетруть», що репрезентує процес поступового подолання перешкоди, формуючи у свідомості носія мови уявлення про силу витримки. Йде мова не про миттєве руйнування, а повільне й невідворотне зрушення. Також ілюструється асоціативний зв'язок між працею та результатом як неодмінною складовою боротьби.

Наполегливість як достатня тривалість зусиль. У прислів'ї *«Вода і камінь довбе»* семантичні компоненти «терпіння» і «наполегливість» вербалізуються лексичними одиницями, що репрезентують природні ритми. Опозиція «м'яке-тверде» моделює уявлення про боротьбу як вплив слабкого і тривалого на сильне і міцне. Камінь символізує труднощі, що чинять опір, тоді як вода – це образ сили, яка не послаблюється, а діє стабільно впродовж тривалого часу. Такий образ має глибоке символічне навантаження: він ілюструє не лише наполегливість як рису характеру, а й концептуальне уявлення про те, що будь-яка боротьба має динамічний характер і може завершитися перемогою за умови достатньої тривалості зусиль.

Наполегливість як усвідомлена емоційна стриманість. Наприклад, паремія *«Розумний у горі плаче, а дурний руками маше»* демонструє наполегливість через образ усвідомленого контролю над емоціями. Вербалізація смислового

компоненту відбувається через антонімічну опозицію – «розумний» - «дурний», що зміщує фокус із фізичного протистояння на внутрішній процес переосмислення та пошуку ефективної стратегії дій. Терпіння тут постає як здатність до емоційної саморегуляції, а наполегливість як контрольована реакція на труднощі. У даному випадку зміст концепту БОРОТЬБА розкривається опосередковано.

Наполегливість як своєчасна дія. У паремії *«Хто спить весною – плаче зимою»* семантичний компонент вербалізується через сезонну метафору, яка відображає ритмічну працю в гармонії з природними циклами. Весна, асоційована з можливостями, слугує відправною точкою для зусиль, тоді як зима – метафоричний результат бездіяльності. Тут семантичний компонент «терпіння» постає як образ далекоглядності, а наполегливість – планування. Таким чином, у свідомості реципієнта концепт БОРОТЬБА моделюється як розумне розпорядження власним ресурсом часу.

Наполегливість як безперервність зусиль. Паремія *«Зима від сонця тікає, але літо з'їдає»* акцентує увагу на непостійності досягнень. Семантичний компонент «наполегливість» і «терпіння» вербалізується за допомогою метафоричної структури, яка попереджає, що будь-який період зусиль закінчується, але й результати цих зусиль не мають постійного характеру. Тут терпіння зображується як повторне докладання зусиль, а наполегливість – як постійне оновлення енергії, спрямованої на утримання досягнутого. Концепт БОРОТЬБА репрезентується як нескінченний рух, у якому здобуте потребує подальшого збереження.

Наполегливість як джерело цінності результату. Паремія *«Гірка робота, а солодкий хліб»* пропонує причинно-наслідкову модель, де перша частина (умова) характеризується як важка, а друга (результат) – як приємна. Така бінарна структура, типовий паралелізм для української пареміології, забезпечує сильний емоційний вплив і водночас структурує концепт БОРОТЬБА як процес, що веде до цінного завершення. Вербальні компоненти «гірка» і «солодкий» створюють

додаткову емоційно-оцінну площину, що дозволяє глибше зрозуміти, як саме сприймається наполегливість у культурному контексті.

Наполегливість як активне зусилля. Паремія *«Щастя в повітрі не в'ється, воно в боротьбі дістається»* демонструє прагматичну складову концепту: вона фіксує необхідність активної участі суб'єкта у процесі досягнення бажаного. Щастя у цьому випадку не асоціюється з випадковістю або благословенням долі, воно позиціонується як ціль, що вимагає значних зусиль. Цей мовний зразок підкріплює ідею про те, що витримка і систематичність – не допоміжні риси характеру, а обов'язкові умови для досягнення справжнього життєвого задоволення. Таким чином, семантичний компонент «терпіння» розуміється як витривалість у тривалому русі до мети, а «наполегливість» – як здатність працювати на довгу перспективу, без очікування швидкого успіху.

Ці семантичні компоненти репрезентують концепт БОРОТЬБА як діяльність, яка потребує внутрішньої зосередженості, стриманості та цілеспрямованості, розглядається в українському паремійному фонді як позитивне явище.

У свою чергу, в українських пареміях семантичний компонент «наполегливість» і «терпіння» образної складової концепту БОРОТЬБА представлено не як пасивне очікування чи смирення, а як дієвий і стратегічно важливий процес. Через вербальну репрезентацію таких ознак, як систематичність, передбачення, виважене реагування та здатність витримувати тривалий тиск, вибудовується концептуально-смісловий комплекс, який слугує когнітивним орієнтиром для носіїв мови у щоденному досвіді.

Семантичні компоненти «наполегливість» і «терпіння» належать до периферійної зони концепту БОРОТЬБА, але є стійким елементом образної складової, що забезпечує його гнучкість і здатність адаптуватися до різних комунікативних ситуацій. Українські паремії, що репрезентують цей смисловий елемент, не лише передають колективний досвід подолання перешкод, а й фіксують у свідомості моделі поведінки, засновані на ідеї, що стійкість, витримка та системна праця здатні дати результат незалежно від зовнішніх обставин.

2.4. Боротьба як змагання

Семантичний компонент «змагання» є одним із провідних компонентів образної складової концепту БОРОТЬБА в українських пареміях. Його репрезентація реалізується через лексичні одиниці, пов'язані з суперництвом, ризиком, стратегією, швидкістю, а також моральною оцінкою дій у ситуаціях протистояння. Цей елемент охоплює моделі поведінки, в яких боротьба постає як активна дія, спрямована на досягнення переваги над опонентом або подолання зовнішніх обставин.

У межах польової структури «змагання» як семантичний компонент має ядерні й периферійні прояви концепту. До ядерної зони належать лексичні одиниці, що прямо відображають протиборство, екстремальні умови суперництва та активне залучення до конфлікту. Так, у паремії «*Або пан, або пропав*» змагання репрезентується через опозиційну структуру, яка моделює результат як бінарну альтернативу: перемога або поразка. Двоелементна конструкція створює високий ступінь напруги, активуючи модель максимального ризику, в якій боротьба передбачає граничну мобілізацію ресурсів.

Схожий механізм спостерігається у паремії «*Або перемогти, або кістками лягти*». Вербалізація семантичного компонента «змагання» відбувається через паралелізм і метафоричне поєднання дієслів, що створюють уявлення про боротьбу як дію, що межує з самопожертвою. Лексичний вибір активізує концепт шляхом протиставлення життєвого успіху смерті, підкреслюючи героїчну настанову української культури щодо боротьби.

До ядерної зони належать і лексичні одиниці, в яких змагання вербалізується через необхідність безперервної дії. Наприклад, у вислові «*Вовка ноги годують*» концепт БОРОТЬБА представлено за допомогою метонімії: замість прямої номінації боротьби подається умова виживання. Образ вовка виступає символом індивіда, що змагається з життям, підтримуючи свою активність. Цей вираз формує модель змагання як щоденного існування в умовах постійної динаміки.

До периферійної зони концепту БОРОТЬБА належать більш метафоричні, алегоричні або морально орієнтовані репрезентації семантичного компонента «змагання». У паремії *«Клин клином виганяють»* боротьба постає як симетричне протистояння, у якому ефективність визначається здатністю відповісти рівноцінною дією. Вербальна структура тут моделює змагання як стратегічну ситуацію, що потребує точного розрахунку, а не лише фізичної сили.

Морально-філософський вимір концепту БОРОТЬБА репрезентовано через паремію *«Хто меч підійме, той від меча й загине»*, де боротьба постає як замкнений причинно-наслідковий ланцюг. Лексеми *меч – загине* створюють алегорію, у якій змагання розгортається як дія, що обов'язково викликає реакцію. Такий підхід акцентує на етичному осмисленні конфлікту, переносючи акцент з дії на її наслідок.

Також до периферійної зони концепту належать інші одиниці, що реалізують смисловий компонент «змагання» через метафори швидкості, реакції, стратегії. У паремії *«З копита та в галоп»* концепт БОРОТЬБА виражений через образ раптового старту. Цей мовний зразок моделює ситуацію, в якій ключову роль відіграє момент включення в дію. Швидкість тут є вирішальним чинником у змаганні, що формує когнітивну модель негайного реагування як умови успіху.

Концепт БОРОТЬБА у паремії *«Де коротко, там і рветься»* репрезентований як процес, у якому змагання залежить від внутрішніх ресурсів. Лексема *коротко* метафорично позначає слабе місце, що є передумовою поразки. У цьому випадку боротьба постає як попередження та стратегічна рефлексія.

Морально-прагматичну модель «змагання» представлено у паремії *«Не розганяйся, поки яма не закопана»*. Семантичний компонент вербалізовано через метафору незавершеності: уявна *яма* символізує ще не подолану загрозу, що може зруйнувати очікувану перемогу. Така репрезентація формує когнітивну установку на обережність і обдуманість дій у процесі суперництва.

Таким чином, семантичний компонент «змагання» у структурі концепту БОРОТЬБА вербалізується в українських пареміях через лексичні одиниці,

пов'язані з ризиком, мобільністю, стратегією, моральною відповідальністю. Цей компонент репрезентується як через прямі конфліктні ситуації, так і через алегоричні та оцінні структури, що демонструють боротьбу як складне багаторівневе явище.

2.5. Боротьба як протистояння

Семантичний компонент «протистояння» в образній складовій концепту БОРОТЬБА охоплює уявлення про конфлікт, опір, сутичку або напруження між двома силами – зовнішніми чи внутрішніми. У межах аналізу українських паремій цей компонент виявляється через метафори, опозиції, порівняння та символи, що відображають різні моделі протистояння.

До ядерної зони концепту належать ті лексичні одиниці, які репрезентують зіткнення нерівних сил, стратегію уникнення конфлікту або етичну оцінку його наслідків. У паремії *«Батогом обуха не переб'єш»* опозиція *«батіг – обух»* метафорично моделює асиметричне протистояння, де слабша сторона не може подолати сильнішу. Це створює уявлення про боротьбу як процес оцінювання ресурсів перед дією.

Подібну семантику передає паремія *«На батозі далеко не заїдеш»*, де вербалізується ідея тимчасової дії без довготривалої стратегії. Батіг виступає символом примусу, який не може гарантувати стабільного результату, а отже, концепт БОРОТЬБА розгортається як конфлікт із обмеженою ефективністю.

Семантичний компонент «відповідальність за вибір засобу протистояння» фіксується у паремії *«Взявши меч, від меча й загине»*. Тут концепт БОРОТЬБА інтерпретується через причинно-наслідкову метафору, що виводить опір у площину морального судження: застосовуючи силу, слід очікувати аналогічної відповіді.

У вислові *«Сміливого й куля не бере»* метонімічна структура *«куля»* (як символ небезпеки) та лексема *«сміливий»* формують образ психоемоційного

ресурсу, що переважає над фізичними загрозами. Тут протистояння стає засобом виявлення внутрішньої сили.

Периферійна зона концепту представлена лексичними одиницями, які опосередковано передають ідею протистояння – через відкладену дію, моральну оцінку чи символічне передбачення наслідків. У паремії *«Не плюй у криницю, знадобиться води напиться»* концепт вербалізується як конфлікт із власними діями у майбутньому. Метафора криниці набуває алегоричного значення, вказуючи на повернення наслідків.

У паремії *«Любиш чужу бороду драти, люби й свою підставляти»* опозиція дій *«драти»* – *«підставляти»* моделює взаємне протистояння. Конфлікт тут оцінюється як дзеркальна дія, яка вимагає симетричної відповідальності.

У вислові *«Якщо вже впасти з коня, то з вороного»* реалізується семантичний компонент гідності поразки. Образ вороних коней, асоційованих із статусом, репрезентує не сам факт програшу, а його якість. Концепт БОРОТЬБА фіксується тут як символ честі, що зберігається попри результат.

Семантичний компонент «тимчасовість переваги» простежується у паремії *«Панували, та перестали»*. Циклічність змін, закладена у цьому вислові, формує уявлення про мінливу природу протистояння – перемога не є остаточною.

У паремії *«Бог не без милості, козак не без щастя»* концепт проєктується в площину віри у вищий порядок. Лексема *«Бог»* функціонує як символ зовнішньої підтримки, тоді як *«козак»* вказує на внутрішній потенціал. Таким чином, конфлікт осмислюється не лише через дії, а й через морально-етичні установки.

Отже, семантичний компонент «протистояння» у межах концепту БОРОТЬБА в українських пареміях реалізується як зіткнення сил, опір несправедливості, відповідальність за вибір конфлікту, гідність у поразці та віра у справедливість. Лексичні одиниці, що репрезентують цей компонент, поділяються на ті, що належать до ядерної зони (де конфлікт вербалізується прямо) та на ті, що тяжіють до периферії (де протистояння виражене через

образи, символи, наслідки та моральні судження). У такий спосіб концепт БОРОТЬБА постає як багатовимірне когнітивне утворення, у якому боротьба є не лише дією, а процесом етичного вибору та внутрішнього формування особистості.

2.6. Боротьба з перешкодами

Семантичний компонент «боротьба з перешкодами» є одним із стрижневих компонентів образної складової концепту БОРОТЬБА. Він належить до ядерної зони концепту та репрезентується в українських пареміях через низку лексичних одиниць, що вербалізують труднощі як виклик, перевірку внутрішніх ресурсів, гнучкості мислення та моральної стійкості.

У межах аналізу паремій простежується, що перешкоди моделюються не лише як фізичні бар'єри, а й як ситуації, які потребують стратегічного або емоційно виваженого реагування. Наприклад, семантичний компонент представлено через паремію *«Глухому не доказуй, а дурному не доводь»*, де перешкода постає не як зовнішня сила, а як замкненість співрозмовника до раціональних доводів. Лексичні компоненти *«глухому»* та *«дурному»* формують уявлення про непродуктивність дії в ситуації, що не передбачає відгуку, а отже, боротьба стає недоцільною. Така стратегія фіксує ідею про межі зусиль і важливість їх осмислення.

Іншим прикладом є паремія *«Де тонко, там і рветься»*, у якій семантичний компонент вербалізується через метафору шляху, а лексичне протиставлення *«тонко»* – *«рветься»* сигналізує про потенційну вразливість систем. Тут боротьба з перешкодами означає не зусилля, а здатність передбачити критичні точки й запобігти краху.

У вислові *«Коли не можна перелізти – треба обійти»* репрезентовано образ альтернативного вирішення. Тут боротьба з перешкодою не асоціюється з прямим конфліктом, а з метафорою обхідного шляху, що фіксує адаптивну

поведінку. Це вербалізує образ рефлексивної стратегії як складової внутрішньої сили.

Смисловий компонент також реалізується через оцінку дій, що не приносять результату, як у паремії *«Із порожнього та в порожнє переливати»*. Внутрішня форма цієї одиниці репрезентує боротьбу як повторювану, але безцільну дію. Тут концепт набуває скептичного забарвлення – зусилля без ефективності втрачають сенс.

Окремо варто зазначити паремії з елементами іронії, які демонструють непряму реакцію на перешкоди. У вислові *«Із хворої голови на здорову»* конфлікт вирішується не через подолання, а через маніпулятивне перекладання провини. Така стратегія боротьби розглядається як психологічний механізм зняття відповідальності, а лексична паралель *«хвора – здорова»* активізує оцінне ставлення до ситуації.

Концепт БОРОТЬБА репрезентується через подолання внутрішніх бар'єрів й виражений в паремії *«Не святі горшки ліплять»*, де семантичний компонент вербалізується через зображення повсякденної діяльності. Боротьба з перешкодами тут полягає у подоланні страху перед складністю та усвідомленні власної спроможності.

У паремії *«Капля камінь точить»* вербалізація семантичного компонента відбувається за допомогою протиставлення слабкого і тривалого (*«капля»*) та міцного й стабільного (*«камінь»*). Метафорична структура транслює ідею, що сталість та послідовність важливіші за миттєву силу, а боротьба як процес вимагає часу й терпіння.

Периферійну частину концепту БОРОТЬБА формують одиниці семантичного компонента *«боротьба з перешкодами»*, у яких акцент зміщується на емоційно-психологічну реакцію на труднощі. Так, у вислові *«Куди не кинь – всюди клин»* фіксується сприйняття перешкод як повсюдних і нерозв'язних. Лексичне заповнення одиниці створює уявлення про безсилля як форму боротьби.

Подібне спостерігається у паремії *«Не берися за те, чого не здолаєш»*. Тут концепт трактується як дія, що потребує розумного зважування сил і ресурсів. Вислів формує образ боротьби не через дію, а через усвідомлене обмеження.

Сильну волюву домінанту несе паремія *«Хоч вовком вий – а не дамся»*, де концепт БОРОТЬБА з перешкодами репрезентований як відстоювання переконань. Лексема *«не дамся»* слугує ключовим елементом концепту, що активізує цінність незламності й гідності.

Загалом, семантичний компонент *«боротьба з перешкодами»* представлений через різноманітні лексико-семантичні структури: від метафоричних і символічних до оцінних та іронічних. Ці одиниці виявляють гнучке бачення труднощів – як зовнішніх викликів, внутрішніх обмежень чи моральних дилем. В українському паремійному фонді боротьба з перешкодами вербалізується як багаторівнева стратегія, що вимагає не лише дії, а й осмислення, витримки, обачності та моральної сили.

2.7. Боротьба як вибір

Семантичний компонент концепту БОРОТЬБА, пов'язаний із вибором, реалізується через лексичні одиниці, що виражають індивідуальну відповідальність, моральну позицію, готовність діяти чи утриматися від дії. У таких випадках боротьба постає не як об'єктивна необхідність, а як наслідок особистісного рішення. У межах польового підходу цей смисловий компонент розміщується ближче до периферійної зони концепту, проте має окрему семантичну специфіку, що надає концепту екзистенційного забарвлення.

У паремії *«Береженого Бог береже, а козака шабля стереже»* через опозицію обережності й активної дії вербалізується уявлення про вибір між уникненням небезпеки та прийняттям ризику. Лексема *«козак»* виступає символом людини, яка свідомо обирає боротьбу як життєву стратегію. Шабля, як засіб і ризику, і захисту, фіксує подвійність вибору: боротьба постає як рішення діяти попри загрозу.

У «*Хто не ризикує, той не п'є шампанського*» концепт БОРОТЬБА представлено як прагматичний вибір, що передбачає усвідомлену дію заради досягнення вигоди. Вербальний ряд демонструє логіку: зусилля – винагорода. Водночас семантика вислову вказує на непередбачуваність наслідків, посилюючи компонент особистої відповідальності за прийняте рішення.

Паремія «*Хто вітрові служить, тому димом платять*» репрезентує концепт як неефективний вибір: вітер символізує непевну силу, а дим – результат без цінності. Семантичний компонент «вибір» тут зображено як хибне рішення, що нівелює сенс зусиль. Через метафору фіксується втрата контролю над процесом боротьби.

У «*Роби, небоже, то й Бог допоможе*» концепт постає як форма ініціативи. Семантичний компонент «вибір» реалізується через умовну конструкцію, де дія суб'єкта (*роби*) є передумовою отримання підтримки. Концепт БОРОТЬБА тут виявляє синергію людської волі з вищими силами, утверджуючи ідею залежності результату від початкового кроку.

У «*Долі конем не об'їдеши*» лексеми «*кінь*» і «*доля*» конструюють образ концепту як спроби уникнення наперед визначеного. Смісловий елемент набуває тут фаталістичного відтінку: боротьба відбувається у межах жорстко обмеженого простору, де свобода дії частково нівелюється зовнішніми факторами.

Боротьба як концепт постає у паремії «*Або перемогу здобути, або вдома не бути*» та репрезентує боротьбу як крайній екзистенційний вибір. Структура вислову фіксує відсутність компромісу, демонструючи абсолютність рішення. Лексеми «*перемога*» й «*не бути*» створюють контраст, що увиразнює високі ставки вибору, надаючи концепту БОРОТЬБА трагічного звучання.

Схожу модель фіксує і «*Краще згоріти, як зогнути*» – концепт тут осмислюється як альтернатива деградації. Вербальні опозиції *згоріти* / *зогнути* підкреслюють активний та пасивний варіанти життєвої позиції. Семантичний компонент «вибір» виявляється у зіставленні гідності й виживання, морального самоствердження й пасивної адаптації.

Концепт БОРОТЬБА у паремії *«Хто сміється, той не боїться»* вербалізується опосередковано – через емоційну реакцію як спосіб опору. Сміх виконує функцію внутрішнього акту вибору, демонструючи силу контролю над страхом. Відсутність прямої номінації боротьби не нівелює її значення: концепт реалізується в площині психологічного протистояння.

Отже, семантичний компонент «вибір» в образній складовій концепту БОРОТЬБА репрезентує боротьбу як результат індивідуального рішення, моральної оцінки й свідомої реакції на зовнішні обставини. Через лексичні опозиції, метафори, умовні структури та прагматичні формули паремії моделюють не лише дії, а й внутрішні механізми прийняття рішень. Така репрезентація актуалізує боротьбу як процес, що не нав'язується ззовні, а ініціюється суб'єктом у ситуаціях моральної або екзистенційної кризи. Семантичний компонент «вибір» належить до периферії концепту, проте має високу когнітивну значущість, оскільки розкриває глибоку взаємодію між свободою волі, особистісною відповідальністю та соціальною реальністю.

2.8. Символічна боротьба

У межах аналізу концепту БОРОТЬБА в українському паремійному фонді виокремлюється окрема семантична площина, пов'язана з його символічною репрезентацією. На відміну від відкритих форм конфлікту чи фізичного опору, символічна боротьба постає як внутрішній процес: рефлексія, осмислення плину часу, життєвих змін, взаємодія з онтологічними й екзистенційними факторами. Її специфіка полягає у відсутності конкретного адресата: це боротьба зі змінами, із собою, з долею, із сенсом.

Один зі стійких семантичних компонентів образної складової концепту БОРОТЬБА пов'язаний із ідеєю руйнівного потенціалу незначного. У паремії *«Іскра щезне, та хату спалить»* лексема *«іскра»* постає як образ прихованої загрози, здатної призвести до катастрофи. Символіка вогню вербалізує концепт

БОРОТЬБА через динаміку та неконтрольованість, що підкреслює її як латентний, але масштабний процес.

Семантичний компонент з життєвим шляхом вербалізується в одиниці *«Життя прожити – не поле перейти»*. Бінарна опозиція *життя – поле* структурує уявлення про концепт як процес, сповнений змін, випробувань, необхідності адаптації. У символічній проєкції концепту боротьба постає як фоновий, внутрішній стан.

У паремії *«Спішать літа – як вітер летять»* час виступає екзистенційною силою, з якою особистість взаємодіє не як із противником, а як із невловимим простором. Семантичний компонент з плином часу репрезентується через метафору вітру – символу швидкості, зміни, нестабільності.

Смисловий компонент як пошук основи проявляється у паремії *«Без кореня й полин не росте»*. Тут концепт реалізується через символ *«кореня»* – джерела стабільності, ідентичності, зв'язку з традицією. Лексема *«полін»* – як образ витривалості – підсилює ідею, що навіть найневибагливіше потребує основи.

Семантичний компонент внутрішньої вразливості виявляється у паремії *«Де тонко, там і рветься»*. Внутрішні слабкі точки, психоемоційні чи моральні, представлені через метафору *тонкості*. Концепт БОРОТЬБА постає тут як процес самозміцнення та самопізнання.

У паремії *«Пока в борц не впаде – не втямить»* компонент *«символічна боротьба»* вербалізується через образ побуту (*борц*), де головним є не конфлікт, а момент внутрішнього осягнення. Семантичний компонент пов'язаний із боротьбою за розуміння, яка починається лише після досвіду.

Символ взаємодії з долею проявляється у паремії *«Кому доля усміхнеться, той і підкову знайде»*. Лексема *«підкова»* виступає як знак можливості, шанс, який може бути реалізований лише за умов внутрішньої готовності. Семантичний компонент *«символічна боротьба»* тут – це боротьба за уважність, відкритість до змін і здатність діяти в умовах невизначеності.

Таким чином, образна складова концепту БОРОТЬБА у пареміях української мови охоплює семантичні компоненти, що моделюють боротьбу як

внутрішню роботу: із часом, зі змінами, із власними сумнівами, потребою в основі чи життєвих орієнтирах. Лексичні одиниці, що репрезентують ці елементи, формують периферійну зону концепту, але несуть значне когнітивне навантаження. Символічна боротьба в українській паремійній традиції осмислюється як рівноцінна зовнішньому протистоянню, адже саме вона забезпечує особистісну стійкість, здатність до адаптації та внутрішнє оновлення.

2.9. Загрози та наслідки боротьби

Семантичний компонент «загроза» та «наслідки боротьби» у межах образної складової концепту БОРОТЬБА посідає важливе місце в українських пареміях. Він репрезентує уявлення про негативний бік боротьби – її ризики, моральні дилеми, фізичне та емоційне виснаження. У структурі концепту цей елемент належить до периферійної зони, оскільки демонструє неочевидні, але значущі аспекти боротьби, що супроводжуються внутрішнім або зовнішнім конфліктом.

Окремі лексичні одиниці у пареміях фіксують загрозу невинних втрат. У вислові «*Кров людська – не водиця, проливати не годиться*» концепт БОРОТЬБА розгортається через метафоричну опозицію: цінність людського життя протиставляється буденній, знеособленій реальності. Слово *кров* виступає маркером непоправного, а вся конструкція – застереженням від агресії як неприйняттого способу досягнення мети.

Інший аспект – соціальна нерівність у результаті боротьби. Паремія «*Хто лиха натернівся, а хто млинців наївся*» передає уявлення про несправедливий розподіл наслідків. Лексеми «лихо» і «млинці» формують контраст між зусиллям і вигодою, вказуючи на те, що перемога не завжди належить тому, хто боровся.

Компонент «моральний вибір» як частина наслідків боротьби у концепті БОРОТЬБА представлений у паремії «*Краще кривду терпіти, як кривду чинити*». Семантичний компонент тут реалізовано через протиставлення дії й

морального принципу. Вербальна пара *«терпіти»* – *«чинити»* створює простір для роздумів: чи варто боротися будь-якою ціною, чи зберігати етичну цілісність.

Проблему втрати незалежності репрезентує вислів *«Чий хліб їси, під того дудочку й скачи»*. Символи *«хліб»* і *«дудочка»* створюють уявлення про зовнішній контроль, що з'являється після завершення боротьби, коли свобода виявляється обмеженою на користь вигоди.

У паремії *«Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах»* концепт БОРОТЬБА постає як вибір між честю й виживанням. Образна опозиція *«вмерти стоячи»* – *«жити на колінах»* моделює у свідомості носія мови ситуацію, в якій гідність має вищу цінність за біологічне існування. Це фіксує глибоко вкорінену культурну установку на героїчний опір.

Семантичний компонент *«самодеструкція»* реалізується у паремії *«Хто інших чорнить, той себе ганьбить»*. Тут концепт представлений як тактика, що підриває репутацію самого мовця. Лексема *«чорнить»* виконує функцію показника агресивної дії, а *«ганьбить»* – її результату, створюючи причинно-наслідкову модель, що демонструє небезпеку неетичних засобів у боротьбі.

У вислові *«Заради перепілки цілий виводок курей знищив»* концепт БОРОТЬБА виражено через образ втрати міри. Символіка *«перепілки»* і *«курей»* ілюструє диспропорцію між метою і ціною, наголошуючи на руйнівному потенціалі непродуманої дії.

Емоційне й фізичне виснаження як наслідок боротьби репрезентується у паремії *«І коня загнав, і сам ледь живий»*. Тут вербалізовано знищення ресурсу (*кінь*) і особисту втому, що транслює уявлення про боротьбу як процес, який може вичерпати сили до межі. Такий образ фіксує критику непродуктивного героїзму й непропорційної жертви.

Отже, семантичні компоненти *«загроза та «наслідки»* формують важливу частину образної складової концепту БОРОТЬБА в українських пареміях. Вони розкриваються через метафоричні структури, бінарні опозиції та емоційно насичену лексику. Репрезентація цих компонентів в мовних одиницях паремій дозволяє виявити уявлення носіїв мови про моральні межі, етичні дилеми, втрату

контролю, фізичне й емоційне виснаження. Через ці структури концепт БОРОТЬБА набуває глибшого філософського наповнення, що функціонує як засіб культурної рефлексії та соціальної регуляції поведінки.

2.10. Боротьба як урок або досвід

Семантичний компонент «урок» або «досвід» в українських пареміях реалізує один із ключових векторів концепту БОРОТЬБА – як процесу, що формує практичне знання, переосмислення і трансформацію особистості. Він відображає уявлення про те, що протистояння, труднощі чи страждання можуть мати не лише деструктивний характер, а й цінність у формуванні мудрості, стратегічного мислення та етичної зрілості.

Одним із ядерних проявів цього смислового елемента у концепті є вербалізація ідеї набуття досвіду через помилки. У паремії *«Віз ламається – чумак ума набирається»* через протиставлення негативної події і позитивного наслідку відтворюється образ ситуації, у якій концепт БОРОТЬБА виконує педагогічну функцію. Образ *чумака*, який стикається з несподіваною перешкодою, стає символом людини, що вчиться діяти інакше після невдачі.

Вербалізація ідеї досвіду як результату травматичного або складного досвіду фіксується також у паремії *«За одного битого двох небитих дають»*. Лексичні одиниці *битий* та *небитий* репрезентують опозицію досвідченого і наївного, акцентуючи на перевазі практичного знання над гіпотетичними уявленнями. Тут урок формується не як знання «про щось», а як внутрішньо засвоєна навичка поведінки.

Семантичний компонент «урок» або «досвід» у концепті БОРОТЬБА також охоплює моральні й етичні наслідки. У паремії *«Не копай іншому ями, бо сам упадеш»* боротьба концептуалізується як дія, що обертається проти ініціатора. Символ *ями* виступає як втілення перешкоди, закладеної з певною метою, але яка врешті-решт повертається до автора. Через причинно-наслідковий зв'язок

формується уявлення про боротьбу як сферу, де досвід набувається через моральне самопізнання.

Подібна концептуалізація реалізується і у вислові *«Хто меч підійме, той від меча й загине»*, де боротьба постає не просто як агресія, а як вибір, що має незворотні наслідки. Лексема *меч* вербалізує образ сили, яка не лише атакує, а й повертається проти ініціатора. Таким чином, досвід у цій паремії – це гірке, але важливе усвідомлення меж виправданої дії.

У межах периферійної зони концепту БОРОТЬБА фіксуються одиниці, що передають урок через уявлення про симетричність протистояння. У паремії *«Любиш чужу бороду дроти – люби й свою підставляти»* досвід боротьби зображується як наслідок ініціативи: кожна дія передбачає відповідь. Семантичний компонент «досвід» представлено тут як механізм, що навчає відповідальності та рефлексії.

Особливу роль у реалізації цього компонента відіграє символіка біди як чинника, що трансформує особистість. У паремії *«Біда помучить – і розуму научить»* концепт БОРОТЬБА асоціюється з болем, але не як із покаранням, а як з учителем. Дієслова *помучить* і *научить* утворюють причинно-наслідковий зв'язок, у якому досвід трактується як результат напруги та випробування.

Водночас деякі одиниці демонструють відсутність результативного досвіду як складову концепту БОРОТЬБА. У вислові *«Дурний і на граблі двічі наступає»* акцент перенесено з події на нездатність її осмислення. *Граблі* виступають символом повторної помилки, а лексема *дурний* фіксує відсутність здатності до навчання. Такий погляд розкриває боротьбу як потенційний, але не гарантований ресурс набуття досвіду.

Цей елемент концепту також охоплює ситуації, коли досвід не формується без особистої участі. У паремії *«Чужими руками жар загрібати»* семантичний компонент концепту репрезентується як делегована дія, де суб'єкт уникає прямої участі. Лексеми *чужими руками* підкреслюють відстороненість, яка позбавляє можливості отримати особистий досвід. Тут боротьба сприймається як інструмент, який ефективний лише за умови включеності.

Семантичний компонент «урок» або «досвід» у межах образної складової концепту БОРОТЬБА відображає внутрішню трансформацію, яка відбувається завдяки рефлексії, моральному осмисленню або зіткненню з труднощами. Цей компонент може реалізуватися як через позитивні результати – зростання, обачність, стратегічне мислення – так і через негативні – повторні помилки, агресивність або безвідповідальність. Його функція полягає у формуванні поведінкових моделей, що ґрунтуються на узагальненні попереднього досвіду. У пареміях концепт БОРОТЬБА у цьому вимірі постає не як мета чи дія, а як процес навчання – особистісного й культурного.

2.11. Боротьба як спільна праця або гармонія

Семантичні компоненти «спільна праця» або «гармонія» належать до периферійної зони концепту БОРОТЬБА, але мають чітке семантичне наповнення. Вони демонструють альтернативну репрезентацію концепту, в якій боротьба постає не як конфлікт чи опір, а як форма колективного зусилля, згуртованої дії, що спрямована на подолання труднощів або досягнення спільної мети. Лексичні одиниці, що репрезентують ці компоненти, фіксують у свідомості мовців уявлення про солідарність як ефективну стратегію.

У паремії *«Сімейний горщик веселіше кипить»* концепт БОРОТЬБА представлено через символіку побуту, де кипіння горщика метафоризує активну дію, а сам горщик – спільну мету. Колективна праця асоціюється з емоційною підтримкою, що знижує напруження. Боротьба тут не усувається, але трансформується у діяльність, яка сприймається позитивно завдяки спільному зусиллю.

У мовному зразку *«Згода хату будує, а незгода руйнує»* боротьба осмислюється як залежна від якості взаємодії. Протиставлення *«згода – незгода»* репрезентує два можливі вектори розвитку ситуації, демонструючи, що ефективність боротьби пов'язана з гармонією, а не з конфронтацією. Образ хати виконує роль метафоричного простору, до якого веде спільна мета.

У паремії *«Де згода панує, там і лихо танцює»* семантичні компоненти «спільна праця» або «гармонія» вербалізуються через уявлення про єдність як механізм нейтралізації загроз. Персонафіковане «лихо» танцює – ця метафора свідчить про зміну модальності боротьби: вона не зникає, а набуває м'якшої, контрольованої форми. Отже, боротьба трансформується у спосіб збереження порядку та рівноваги.

Паремія *«Разом і борщ смачніший»* фіксує у свідомості мовця уявлення про цінність спільності в щоденних зусиллях. Лексичні одиниці «разом» і «смачніший» підкреслюють, що навіть побутові дії вимагають узгодженості, яка підсилює результат. У цьому контексті боротьба осмислюється як постійна взаємодія, де цінність процесу зростає завдяки колективній участі.

У прислів'ї *«Сусід – найближча рідня»* семантичний компонент постає як соціальна практика, у межах якої виживання чи добробут залежать від налагодженої комунікації з найближчим оточенням. Смисловий компонент «гармонія» тут репрезентований через образ сусіда як джерела підтримки. Водночас концепт БОРОТЬБА виявляється через ідею про необхідність взаємної допомоги.

Отже, семантичні компоненти «спільна праця» або «гармонія» демонструють культурну інтерпретацію боротьби як колективного зусилля, що має конструктивний потенціал. Вони не лише фіксують у мовній свідомості образи порозуміння та довіри, а й трансформують традиційне уявлення про боротьбу як протистояння. У межах польового підходу вони тяжіють до периферії, але відіграють важливу роль у структуруванні концепту БОРОТЬБА, розширюючи його змістове поле та відкриваючи можливість для інтерпретації через позитивні взаємодії.

2.12. Боротьба як виклик часу або долі

Серед семантичних компонентів образної складової концепту БОРОТЬБА вирізняється уявлення про неї як про відповідь на «виклик часу або долі». Цей

компонент належить до периферійної зони, адже репрезентується опосередковано – не як безпосереднє протистояння ворогу чи труднощам, а як взаємодія із силами, що перебувають поза межами людського контролю. Йдеться про обставини, фатальні події, часові обмеження – усе те, що не можна змінити, але на що можна реагувати через витримку, рішучість або мовчазне прийняття.

Семантичний компонент концепту БОРОТЬБА як безвихідної взаємодії з обставинами представлено в паремії *«Куди не кинь – всюди клин»*. Лексичний образ *«клин»* символізує зафіксованість, відсутність свободи дії, а конструкція *«куди не кинь»* – розмиту, але тотальну обмеженість вибору. Вербалізація семантичного компонента відбувається через метафору заблокованого простору, що формує у свідомості реципієнта уявлення про боротьбу як про стан безальтернативності. Концепт БОРОТЬБА тут не пов'язаний з перемогою – він розгортається як форма адаптації до неминучого.

У паремії *«Життя прожити – не поле перейти»* концепт постає як екзистенційний шлях. Образ *«поля»* семантично трансформується – від відкритого простору до метафори перешкод. У структурі вислову присутній порівняльний зворот, який створює антитезу між ідеалізованим уявленням про легкий шлях та справжньою складністю життя. Семантичний компонент вербалізується через лексичні опозиції й фігуральну уяву про життя як складну, нерівну місцевість, що потребує постійного зусилля.

Фатальність і неможливість уникнення боротьби вербалізується в паремії *«Долі конем не об'їдеш»*. Метафора *«конем»* символізує найшвидший засіб, а лексема *«доля»* – приреченість або напередвизначеність. Концепт БОРОТЬБА постає як намагання уникнути наперед заданого, проте з усвідомленням того, що це неможливо. Семантичний компонент репрезентується через персоніфікацію долі як сили, з якою неможливо боротися напряду, але яку можна прийняти або витримати з гідністю.

Образ своєчасності зусиль, як форми боротьби з часом, реалізується у паремії *«Чого липень не доварить, того вересень не досмалить»*. Тимчасові маркери *«липень»* і *«вересень»* функціонують як метафори моменту дії.

Семантичний компонент «боротьба з часом» репрезентується через порушення природного ритму, що тягне за собою втрату результату. Концепт розгортається не як боротьба з ворогом, а як стратегія дії в межах заданих часових умов – тобто як точка взаємодії з невидимим, але всеохопним противником.

Таким чином, семантичний компонент «виклик часу або долі» у межах образної складової концепту БОРОТЬБА реалізується у пареміях як внутрішній акт витримки, прийняття, розумної дії або гідного супротиву неминучому. Вербалізація цього елемента відбувається через метафори часових меж, фатальних обставин, безвиході або життєвого шляху. Українська мовна картина світу засвідчує: боротьба не завжди асоціюється з активною конфронтацією; іноді вона постає як тиха внутрішня взаємодія з незмінним, що формує моральну й емоційну стійкість особистості.

2.13. Боротьба як природний цикл

Семантичний компонент «природний цикл» у межах образної складової концепту БОРОТЬБА формується у текстах українських паремій через лексичні одиниці, що відображають сезонні зміни, ритм праці та закономірності буття. Боротьба у цьому аспекті не трактується як конфлікт чи протидія, а вербалізується як процес, вписаний у хід часу, повторюваність подій та обов'язкову зміну станів.

Образ циклічності найчастіше реалізується через сезонну символіку. У паремії *«Зима від сонця тікає, але літо з'їдає»* семантичний компонент вербалізується через метафору, що репрезентує зміну станів у природі. Тут боротьба постає не як насильницьке витіснення, а як закономірна взаємозаміна: одна сила поступається іншій у межах природного порядку. Такий тип боротьби не фіксує протистояння, а формує уявлення про послідовність змін.

У паремії *«Лютий лютує, бо весну чує»* семантичний компонент вербалізується через антитезу «лютує – чує», яка позначає останній прояв опору перед неминучим оновленням. Лютневий холод виступає тут не як агресія, а як

реакція на зміну, яка наближається. Концепт БОРОТЬБА у цьому випадку реалізується через природну зміну фаз, де результат протистояння наперед визначений.

У вислові *«Весна ледачого не любить»* боротьба моделюється як відповідальне включення у природний ритм. Весна вживається як уособлений суб'єкт, що не терпить пасивності. Семантичний компонент реалізується через оцінне ставлення до бездіяльності, де боротьба трактується як обов'язкова умова адаптації до нового етапу.

Паремія *«Хто влітку ледарює, той узимку голодує»* демонструє причинно-наслідкову модель, у якій концепт БОРОТЬБА постає як трудова активність, закладена в циклічну структуру життя. Лексеми «влітку» і «узимку» створюють опозицію між зусиллям і результатом, а поняття голоду – як наслідку – додає емоційно забарвленої мотивації до дії. У такому контексті боротьба не має відкритого супротивника – опонентом виступають зміни умов, що вимагають дії.

Семантичний компонент «природний цикл» виявляється і через концепт повторюваності. Паремія *«Що посієш – те й пожнеш»* демонструє боротьбу як процес, що має відкладений ефект. Вербалізація відбувається за допомогою сільськогосподарської лексики, яка фіксує зв'язок між зусиллям і результатом. Тут боротьба моделюється як відповідальне рішення у теперішньому, що впливає на майбутнє.

Усі наведені приклади демонструють периферійний характер семантичного компонента «природний цикл» у структурі концепту БОРОТЬБА. Вони не містять прямої конфронтації, проте пов'язані з поняттями подолання, зусилля, закону причини і наслідку. Особливістю є те, що опонентом тут виступає не суб'єкт, а сама динаміка часу і змін.

Таким чином, у межах паремійної репрезентації концепт БОРОТЬБА набуває значення природного стану буття, що забезпечує гармонію з довкіллям. Семантичний компонент «природний цикл» реалізується через ритм, сезонність, відновлення і працьовитість, що сприймаються як форма боротьби за стабільність, а не за перевагу. Через метафори, уособлення і причинно-наслідкові

зв'язки українські паремії транслюють уявлення про боротьбу як частину життєвої закономірності, яка потребує не сили, а своєчасності, відповідальності й узгодженості з темпами життя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Образна складова концепту БОРОТЬБА в українських пареміях містить в собі багато семантичних компонентів, які виокремлюють певні аспекти досвіду, а саме: фізичний, емоційний, екзистенційний та моральний аспекти.
2. Семантичні компоненти «зусилля», «терпіння», «подолання» й «внутрішня сила» входять до ядерної зони концепту, в той час як образи символічного, алегоричного та морального характеру тяжіють до периферійної зони концепту.
3. Найчастотнішим семантичним компонентом концепту БОРОТЬБА постає «випробування», який репрезентовано позначенням загартовування, перевірки характеру та шляху становлення.
4. Сміслові елементи «наполегливість», «змагання» та «протистояння» репрезентують концепт БОРОТЬБА через рішучість, активність та стратегічність, часто згадуючи й честь та гідність, ризик та моральний вибір людини.
5. Концепт БОРОТЬБА репрезентується як внутрішнє рішення, результат зіткнення з труднощами або роздумами з моральної точки зору з допомогою семантичних компонентів «символічний акт», «виклик часу або долі» та «гармонія». Крім цього, ці семантичні компоненти розширюють концепт БОРОТЬБА до філософського виміру, в якому боротьба може репрезентуватись як невидима й тиха, проте не менш важлива.

РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *STRUGGLE* В БРИТАНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

3.1. Концепт *STRUGGLE* в британських пареміях: структура, зміст, образи

У межах дослідження концепт *STRUGGLE* в британських пареміях розглядається як структура, що охоплює поняттєву, оціночну та образну складові. У цьому підрозділі увага зосереджена саме на образній складовій концепту, яка реалізується через смислові елементи, вербалізовані у пареміях за допомогою метафор, уособлень, антитез, алегорій та інших тропів.

Застосовано польовий підхід, відповідно до якого семантичні компоненти, що найбільш регулярно та однозначно пов'язуються з концептом, становлять його ядерну зону. До периферії належать компоненти, представлені менш прямо або зображені через символічні, метафоричні та емоційно-оцінні структури.

У британській паремійній традиції концепт *STRUGGLE* репрезентується через низку семантичних компонентів, що розкривають різні аспекти феномена: «випробування», «наполегливість» і «терпіння», «змагання», «протистояння», «подолання перешкод», «вибір», «символічна боротьба», «загрози», «наслідки», «моральна трансформація» (див. Рис. 3.1).

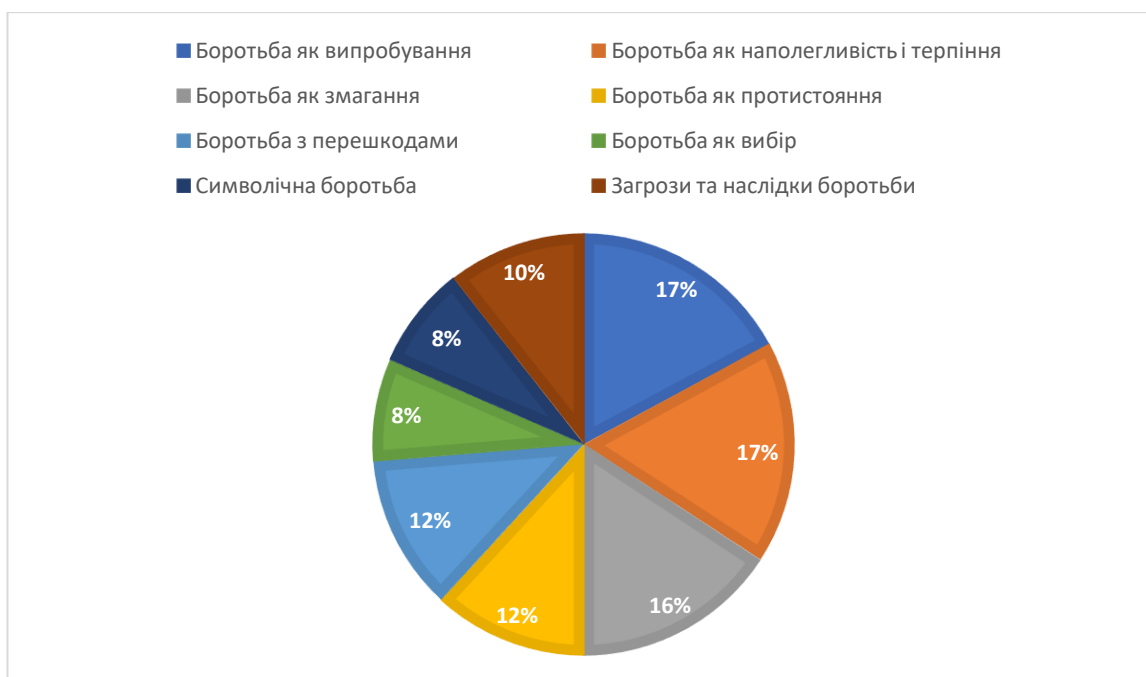

Рисунок 3.1 Семантичні компоненти концепту STRUGGLE в британських пареміях

Найчастіше у британському паремійному фонді концепт STRUGGLE розгортається через семантичні компоненти «випробування» (17%), «наполегливість» і «терпіння» (17%), що відображає акцент англomовної культури на внутрішній силі, стійкості та здатності до систематичної дії. Помітною є частотність семантичних компонентів «змагання» (16%) і «протистояння» (12%), які репрезентують боротьбу як суперництво чи активну дію проти зовнішнього чинника. Компоненти «подолання перешкод» (12%), «загрози» та «наслідки» (10%) відображають прагматичне ставлення до складнощів. Рідше зустрічаються символічні або моральні варіанти репрезентації боротьби (8%), однак вони зберігають значний філософський потенціал і є частиною образної системи концепту.

Усього було проаналізовано 76 британських паремій, у яких виявлено репрезентацію концепту STRUGGLE. Згідно з польовим підходом, до ядерної зони концепту належать стійкі смислові елементи – «зусилля», «внутрішня сила», «наполегливість», «результативність» – які регулярно відтворюються в англomовній мовній картині світу та зафіксовані у 42 пареміях (55%). Периферійна зона охоплює семантичні компоненти, що виражені

опосередковано – через алегорії, метафори, фонові образи, емоційні стани або психологічні наслідки, які виявлені у 34 пареміях (45%) (див. Рис. 3.2).

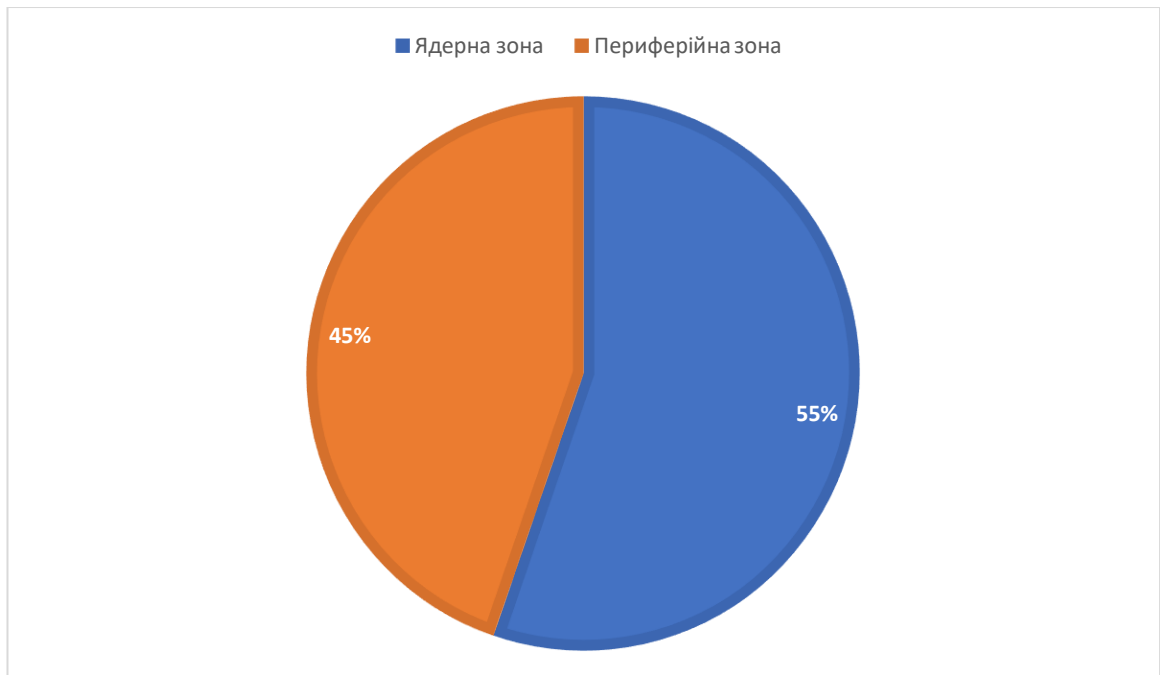

Рисунок 3.2 Польова структура концепту STRUGGLE в британських пареміях

Структурно-кількісний розподіл демонструє схильність британської паремійної традиції до логічного моделювання ситуації боротьби як особистої ініціативи, внутрішнього зусилля та морального вибору. У фокусі часто опиняється суб'єкт, його автономія, відповідальність за наслідки дій, що є типовим проявом індивідуалістичного мислення англомовної культури.

Порівняльний аналіз із українською традицією засвідчує різні акценти: британські паремії демонструють більшу зосередженість на прагматичних, раціональних і психологічно виважених аспектах концепту STRUGGLE, тоді як український матеріал виявляє глибшу залученість морального чинника, колективного досвіду й духовних координат.

Таким чином, образна складова концепту STRUGGLE у британських пареміях формується через стійкі та гнучкі семантичні компоненти, що охоплюють як зовнішні прояви активності, так і внутрішні стани. Ці компоненти виявляють культурно зумовлене сприйняття боротьби як особистісної практики, спрямованої на подолання труднощів, досягнення мети та збереження індивідуальної цілісності.

У наступних підрозділах буде здійснено покомпонентний аналіз кожного із семантичних компонентів образної складової STRUGGLE в британських пареміях з метою детального виявлення їхньої семантики, функцій і культурної специфіки.

3.2. Боротьба як випробування в британських пареміях

У цьому підрозділі аналіз зосереджено на реалізації семантичного компонента «випробування» образної складової концепту STRUGGLE. Цей елемент моделює боротьбу як процес перевірки сили, витривалості, моральної стійкості та здатності до дії в умовах тиску. Він функціонує як когнітивна одиниця, що фіксує досвід подолання складнощів, внутрішніх або зовнішніх, через який особистість трансформується або набуває нових якостей.

Семантичний компонент «випробування» представлено у пареміях через низку метафоричних та символічних образів. Так, у вислові «*He that's afraid of wounds must not come nigh a battle*» компонент «випробування» постає як невід'ємна умова участі в боротьбі. Опозиція «*afraid of wounds*» – «*battle*» структурує уявлення про зусилля і біль як необхідні компоненти дії. Застосування лексеми *wounds* активує символіку тілесної і моральної болючості, а отже, боротьба концептуалізується як готовність прийняти страждання заради вищої мети.

Паремія «*The first blow is half the battle*» реалізує випробування через ініціаційний момент – перший крок. Словосполучення «*first blow*» виступає метафоричним маркером початку складного процесу, в якому найважливішим є подолання внутрішнього спротиву. Така структура формує сценарій: внутрішній імпульс → дія → результат.

У паремії «*No cross, no crown*» концепт STRUGGLE інтерпретується через символіку хрестів і корон. Образ *cross* уособлює страждання, а *crown* – нагороду, що підкреслює причинно-наслідковий зв'язок між випробуванням і досягненням. Семантична структура формує модель: жертва → зусилля → визнання.

Інший приклад – «*It is no small conquest to overcome yourself*» – демонструє випробування як самоподолання. Лексема *conquest* реалізує уявлення про внутрішню боротьбу, а не зовнішнє протистояння. Тут випробування набуває форми моральної дисципліни й самоконтролю.

Семантичний компонент «випробування» часто реалізується також через ідею витривалості. У паремії «*He that endures is not overcome*» слово *endures* фіксує здатність витримувати тиск, зберігаючи внутрішню стійкість. Концепт STRUGGLE трактується як терпіння, а не агресія, отже, випробування – це стан тривалого напруження.

Семантичний компонент «випробування» наявний у пареміях, де концепт STRUGGLE поданий через образи ризику, часу чи соціальних реакцій. Сміслові одиниці, що репрезентують цей компонент належать до периферії концепту. Наприклад, у вислові «*Well may he smell of fire whose gown burneth*» вогонь фіксує небезпеку, а *gown burneth* – стан, що передує конфлікту. Випробування постає як наслідок внутрішніх або зовнішніх помилок, що потребують подальшої дії.

У паремії «*The greatest burdens are not the gainfullest*» підкреслюється можливість безрезультатного зусилля. Семантичний компонент «випробування» виявляється у зневірі – ситуації, коли боротьба не приносить винагороди. Такий варіант репрезентації тяжіє до периферії, оскільки ставить під сумнів позитивний результат дії.

У вислові «*When the tree falls, every man runs with his hatchet*» випробування подається як соціальний тиск. Образ *falling tree* символізує крах, а *hatchet* – реакцію інших. Семантичний компонент «випробування» реалізується як етап, що не обмежується внутрішньою боротьбою, а включає зовнішні загрози – приниження, засудження.

У паремії «*The mill cannot grind with the water that is past*» випробування подається через символ втрати часу. Млин і вода – це образи зусилля і ресурсу. Їхнє поєднання демонструє ідею про те, що боротьба має сенс лише вчасно. Цей вислів структурує боротьбу як форму відповідальності за момент дії.

У паремії «*Hasty climbers have sudden falls*» випробування виявляється як наслідок необдуманих дій. Образ *climbers* і *falls* створює концепт невиправданого ризику, що порушує природний хід боротьби. Тут боротьба потребує стратегії, а не імпульсивності.

У паремії «*Desperate cuts must have desperate cures*» семантичний компонент «випробування» реалізується через образ крайнощів. Боротьба – це відповідь на критичну ситуацію, що вимагає радикальних рішень. Метафора *cut* і *cure* формує бінарну структуру, в якій біль – зцілення.

Інший приклад – «*Rome was not built in a day*» – репрезентує боротьбу як тривалий процес. Випробування тут фіксується як безперервність зусиль. Образ *Rome* символізує мету, а тривалість – умову досягнення.

У паремії «*Every cross has its inscription*» випробування трактується як індивідуальний досвід. Кожен має свій хрест – тобто труднощі – і свою долю – *inscription*. Символіка хреста активізує релігійно-культурний підтекст, додаючи концепту екзистенційного виміру.

Вислів «*Strike while the iron is hot*» підкреслює значення моменту. Випробування не триває вічно – його треба подолати у слушну мить. Семантичний компонент «випробування» репрезентовано тут через концепт часу і дії.

Паремія «*Nothing venture, nothing win*» демонструє випробування як прийняття ризику. Без відваги не буде здобутку. Це створює уявлення про боротьбу як дію, що має на меті винагороду, але вимагає сміливості.

У паремії «*Where the will is ready, the feet are light*» випробування подається через готовність до дії. Семантичний компонент фіксується в опозиції *will* – *feet*. Це підкреслює значення внутрішнього стану у подоланні зовнішніх труднощів.

Вислів «*He that cannot endure the bad will not live to see the good*» концептуалізує випробування як необхідну умову покращення. Тільки пройшовши складне, можливо досягти доброго. Терпіння подається як фільтр, через який проходить особистість.

У паремії «*A smooth sea never made a skilled sailor*» випробування виступає як середовище формування майстерності. Морська метафора формує уявлення про боротьбу як навчальний процес.

У вислові «*After rain comes fair weather*» семантичний компонент «випробування» реалізується через образ циклічності. Зусилля і труднощі – тимчасові, вони ведуть до полегшення.

У паремії «*What can't be cured must be endured*» боротьба виявляється як прийняття. Смісловий компонент фіксується у прикметниках *cured* і *endured*, які структурно протиставляють лікування й витримку. Це формує уявлення про боротьбу як спосіб зберегти гідність у незмінній ситуації.

Отже, у британському паремійному фонді семантичний компонент «випробування» є стійким репрезентантом образної складової концепту STRUGGLE. Він формується через лексеми, метафори, символи та контексти, що відображають як зовнішні, так і внутрішні виміри зусилля. Згідно з польовим підходом, до ядерної зони належать лексичні одиниці, які вербалізують зусилля, витривалість, самоподолання («*No cross, no crown*», «*It is no small conquest to overcome yourself*», «*He that endures is not overcome*»). Периферійну зону утворюють структури, що репрезентують випробування опосередковано – через образи природи, часу, фатуму («*The mill cannot grind with the water that is past*», «*After rain comes fair weather*», «*A smooth sea never made a skilled sailor*»). Таким чином, боротьба як випробування у британських пареміях набуває когнітивної глибини, поєднуючи досвід, моральний урок і філософське прийняття як невіддільні складові цього концепту.

3.3. Боротьба як змагання

Окремим семантичним компонентом образної складової концепту STRUGGLE виступає «змагання». У межах концептуальної структури цей компонент фіксує прагнення до переваги, перемоги або досягнення певного результату у ситуації протистояння. У пареміях змагання може постати як чесна

конкуренція, стратегічна боротьба, маневрування, конфлікт або моральний виклик. Семантичний компонент «змагання» репрезентується через низку лексичних засобів – метафори, порівняння, алегорії – які вербалізують не лише фізичну взаємодію, а й когнітивну чи соціальну напругу, притаманну концепту боротьби.

У низці британських паремій змагання постає як активне суперництво, що вимагає рішучості, ініціативи та швидкості дій. Наприклад, у вислові «*He that runs fastest gets the prize*» метафора бігу вербалізує змагання як перегони, у яких перемагає не обов'язково найсильніший, а той, хто найшвидше реагує. Лексеми «*runs fastest*» і «*prize*» акцентують на досягненні результату завдяки ініціативності, мобільності та дії в слушний момент. У межах концепту STRUGGLE це формує образ змагання як способу досягнення переваги через динамічну активність.

Однак швидкість не завжди гарантує успіх. У паремії «*Hasty climbers have sudden falls*» семантичний компонент «змагання» репрезентується через образ підйому, що символізує просування до цілі. Дієслово «*climbers*» фіксує динаміку, тоді як «*sudden falls*» – наслідки поспішності. Через опозицію підйом – падіння створюється уявлення про змагання як ризиковану дію, що вимагає стратегічної стриманості. Концепт STRUGGLE тут постає як процес, у якому необхідно зберігати баланс між швидкістю й обачністю.

У низці паремій боротьба через змагання демонструє перевагу розсудливості над силою. Так, у вислові «*Valour can do little without discretion*» концепт вербалізується через порівняння «*valour*» (відвага) та «*discretion*» (розсудливість). Семантичний компонент «змагання» тут ототожнюється не з безпосереднім фізичним зіткненням, а з інтелектуальним поєдинком. Перемога можлива лише за умови раціонального планування й аналізу дій опонента.

Схожий ефект має паремія «*By stratagem, not valour*», де змагання інтерпретується як стратегія, а не героїзм. Лексична пара «*stratagem – valour*» реалізує зміщення акценту на когнітивну складову боротьби. Семантичний компонент постає через вербалізацію тактичного підходу до конфлікту. У

культурному плані така структура фіксує ідею про те, що боротьба не завжди є відкритою агресією, натомість часто проявляється у вигляді прихованої конкуренції, обхідних маневрів та інтелектуального перевагування.

У паремії «*It is one thing to flourish and another to fight*» спостерігаємо опозицію зовнішньої демонстрації сили («*flourish*») та її реального прояву («*fight*»). Семантичний компонент «змагання» у цьому випадку представлено через відмінність між показовою готовністю та фактичною здатністю до боротьби. Концепт розкривається як критика поверхового самоствердження без реального потенціалу.

Образ надійного, хоч і повільного просування до мети фіксується у вислові «*Better ride on an ass that carries me than a horse that throws me*». Тут семантичний компонент «змагання» вербалізується за допомогою метафоричної опозиції «*ass – horse*», що символізує стабільність проти ризику. Концепт STRUGGLE в межах цього образу ототожнюється з продуманим вибором тактики: не завжди перемога пов'язана зі швидкістю, іноді – з обережністю.

Периферійна зона концепту представлена тими одиницями, де змагання набуває ознак соціального виклику або морального уроку. Паремія «*A good war makes a good peace*» фіксує боротьбу як конфлікт, що при правильному підході веде до конструктивного результату. Семантичний компонент «змагання» тут реалізується через ідею гармонійного завершення після протистояння. Модель «*war – peace*» передає структуру боротьби як необхідного етапу для відновлення рівноваги.

У вислові «*Touch a galled horse, and he will wince*» концепт STRUGGLE трактується як знання слабких місць суперника. Семантичний компонент вербалізується через метафоричний образ болючої реакції. Концепт STRUGGLE тут моделюється як тонке вміння виявляти вразливість та використовувати її для отримання переваги.

Нарешті, у паремії «*Every dog is valiant at his own door*» змагання розкривається як ситуативна перевага. Лексеми «*valiant*» і «*own door*» формують образ локального контролю, де учасник змагання почувається впевнено лише у

знайомих умовах. Семантичний компонент «змагання» тут фіксує обмеженість сили контекстом, демонструючи відносність переваги.

Отже, семантичний компонент «змагання» в образній структурі концепту STRUGGLE репрезентовано через метафори руху, маневру, порівнянь, опозицій і ситуативних переваг. Він охоплює широкий спектр значень: від відкритої конфронтації до прихованого суперництва, від раціонального розрахунку до моральної оцінки. У межах концепту боротьба через змагання постає як інструмент не лише фізичного або соціального тиску, а й стратегічної адаптації, що вимагає гнучкості, передбачення та розуміння контексту. Семантичний компонент тяжіє як до ядерної, так і до периферійної зони, забезпечуючи багатовимірність і динамічність репрезентації концепту в британських пареміях.

3.4. Боротьба як протистояння

Одним із ядерних семантичних компонентів концепту STRUGGLE, виявленого на основі польового підходу, є «протистояння». Цей компонент у пареміях англійської мови репрезентує конфліктну взаємодію, яка виникає між суб'єктами через суперечливі цілі, моральні позиції, емоції або соціальні умови. Протистояння розгортається як у зовнішньому плані – війна, помста, боротьба за перевагу, – так і у внутрішньому – моральний вибір, емоційне напруження, зіткнення цінностей.

Аналіз паремій показує, що семантичний компонент «протистояння» у межах образної складової концепту STRUGGLE реалізується через метафори, зооморфні образи, фразеологічні паралелі, парадокси, емоційно забарвлені порівняння та етичні узагальнення.

Протистояння як руйнівна сила. Паремія *"War is death's feast"* демонструє метафоричне осмислення конфлікту як бенкету смерті. Конфлікт постає не просто як боротьба за мету, а як подія, що неминуче веде до втрат. Іменник *feast* викликає емоційно суперечливу реакцію: з одного боку – це щось урочисте, з

іншого – жахливе, коли йдеться про смерть. Таким чином, концепт STRUGGLE у межах цієї одиниці подається через образ деструктивної сили, що знищує.

Протистояння як складне поєднання болю та захоплення. У паремії "*War, hunting, and law, are as full of trouble as pleasure*" використано структурний паралелізм, який створює асоціативний зв'язок між різними видами боротьби. Семантичний компонент «протистояння» тут представлено через подвійність емоційного переживання: біль і задоволення, ризик і азарт. Така структура відображає культурну норму, згідно з якою боротьба передбачає залучення інтелекту, навичок, сміливості.

Протистояння як етап до примирення. Паремія "*He that makes a good war makes a good peace*" формулює причинно-наслідкову модель, у якій боротьба слугує не самоціллю, а засобом для досягнення стабільності. Тут семантичний компонент «протистояння» реалізується через фразову конструкцію «*makes a good peace*», що переносить фокус із конфлікту на відповідальність за його результат.

Протистояння як особиста емоційна дія. У паремії "*Revenge is sweet*" образ конфлікту подається через оцінну метафору, що наділяє помсту позитивною конотацією. Семантичний компонент репрезентується через емоційно забарвлену лексему *sweet*, що викликає у свідомості позитивні асоціації. Такий образ підкреслює психологічну складову протистояння – його здатність впливати на емоційний стан індивіда.

Протистояння як вияв істинних цінностей. Паремія "*Peril proves who dearly loves*" реалізує семантичний компонент «протистояння» через ідею випробування в умовах загрози. Конфлікт тут – не фізичний, а морально-психологічний. У таких умовах виявляється автентичність емоцій, а боротьба набуває рис глибинного особистісного процесу.

Протистояння як симетричний конфлікт. Паремія "*Set a thief to catch a thief*" демонструє, що лише подібний до опонента може його подолати. Семантичний компонент вербалізується через синтаксичну паралель, яка створює зображення

дзеркальної боротьби. Такий образ є моделлю стратегічного протистояння, де важливим є не сила, а здатність розуміти логіку противника.

Протистояння як своєчасна дія. Паремія *"Strike while the iron is hot"* репрезентує концепт STRUGGLE як процес, що вимагає чіткого моменту втручання. Дієслово «*strike*» задає динаміку, а метафора «*iron is hot*» – обґрунтування для дії. Семантичний компонент «протистояння» постає тут як потреба у швидкій реакції на можливість.

Протистояння як етичне попередження. У паремії *"He that strikes with the sword shall be beaten with the scabbard"* виражено моральний наслідок агресії. Образи меча та піхов формують опозицію між нападом і покаранням. Семантичний компонент репрезентує концепт STRUGGLE як подію, що має відгук у моральному порядку речей.

Протистояння як самозахист. Паремія *"The thorn comes forth with his point forwards"* реалізує зооморфний образ природної реакції на загрозу. Семантичний компонент «протистояння» інтерпретується як інстинкт самозбереження. Образ терену формує уявлення про концепт STRUGGLE не як агресію, а як реакцію, що спрямована на захист власного простору.

Усі вищенаведені приклади демонструють, що семантичний компонент «протистояння» є однією з центральних складових концепту STRUGGLE в англійській паремійній традиції. У межах образної складової він репрезентується через метафори насильства, символи морального вибору, опозиції дії й наслідку, а також через емоційно-оцінну лексику. Цей компонент належить до ядерної зони концепту, що вказує на його стабільність та продуктивність у репрезентації боротьби як складного й багатовимірного явища. Британські паремії не ідеалізують протистояння, але фіксують його як неминучий компонент людського досвіду, через який реалізується не лише конфлікт, а й особиста трансформація, моральний вибір і стратегічна реакція на виклики.

3.5. Боротьба з перешкодами

Семантичний компонент «боротьба з перешкодами» є однією з найчастотніших складових образної структури концепту STRUGGLE в британському паремійному фонді. Він входить до ядерної зони концепту, оскільки реалізує ключову ідею про те, що саме через зіткнення з труднощами відбувається актуалізація особистісного потенціалу та формування життєвого досвіду. У межах аналізу було встановлено, що у пареміях семантичний компонент «перешкода» вербалізується за допомогою символів природи, образів надмірного навантаження, тактичних помилок і морального вибору.

Образна репрезентація перешкод як нездоланної сили реалізується у паремії «*No striving against the stream*». Тут використана метафора течії, яка символізує зовнішні обставини, що не піддаються контролю. Концепт STRUGGLE постає як сукупність зусиль, які мають бути раціонально скориговані відповідно до ситуації. Течія виконує роль уособлення непереборної сили, а сама боротьба трактується як уміння не витратити ресурси на безрезультатні дії, а адаптуватися до умов.

Метафора стихійної події представлена у вислові «*After a storm comes a calm*», де боротьба з перешкодами сприймається як тимчасове випробування. Лексеми *storm* і *calm* формують опозицію, що задає циклічну модель: труднощі мають межу, за якою настає відновлення. Такий троп сприяє закріпленню у свідомості ідеї про неминущість випробувань і можливість гармонії як їхнього завершення. Концепт STRUGGLE в цьому випадку представлено як тимчасову напругу з позитивною перспективою.

Семантичний компонент «боротьба з повсякденними, незначними, але постійними труднощами» реалізується у паремії «*Every path hath a puddle*». Образ *puddle* (калюжа) виконує роль метонімії на позначення дрібних завад, що супроводжують будь-який рух. У цьому випадку концепт STRUGGLE постає не як драматичне зіткнення, а як постійна готовність до подолання мікро-перешкод. У структурі концепту це один зі стійких компонентів, що наближає уявлення про боротьбу до буденної реальності.

Деякі паремії демонструють ідею запобігання перешкодам через раціональність і баланс. У вислові «*Weight and measure take away strife*» лексеми *weight* і *measure* створюють метафору виваженості. Тут боротьба репрезентується не як необхідність, а як похідна від дисбалансу чи нерозсудливості. Семантичний компонент «перешкода» трансформується у попереджувальну стратегію: уникнення конфліктів завдяки точності у діях. Цей випадок демонструє, як концепт STRUGGLE може реалізовуватись у формі профілактики, а не прямого протистояння.

Аспект кумулятивного навантаження відображений у паремії «*The last straw that breaks the camel's back*». Лексичний образ *straw* (соломинка) символізує дрібну проблему, яка, однак, має вирішальний вплив через накопичення. Верблюд у цьому контексті – уособлення терплячого суб'єкта, а переломний момент – межа витривалості. Семантичний компонент «перешкода» тут реалізується через алегорію перевантаження, що підкреслює важливість емоційної й фізичної стійкості у боротьбі.

Ідея диспропорції у зусиллях виражена у паремії «*Little sticks kindle the fire, but great ones put it out*». Тут концепт STRUGGLE репрезентується через баланс, де надмірність дій подається як деструктивна сила. Вогонь символізує процес, а лексеми *little sticks* і *great ones* утворюють антитезу, що передає необхідність поміркованості. Образна складова семантичного компонента «перешкода» тут функціонує як попередження про негативний ефект надлишку.

Поспішність як джерело нових труднощів фіксується у вислові «*Haste makes waste*». Метафора *waste* вербалізує наслідок нерозсудливого опору. Боротьба з перешкодами тут зображується як процес, що вимагає стратегічності, а не імпульсивності. Паремія «*Hasty resolutions seldom speed well*» підсилює цю думку: семантичний компонент «боротьба з труднощами» розгортається через критику спонтанних рішень. Антитеза *hasty – speed well* виконує функцію коригування поведінкової моделі, пропонуючи зваженість замість реактивності.

Ще одна ілюстрація самодеструктивності поспіху – «*Hasty men never lack woe*». Образна складова семантичного компонента «перешкода» тут передає ідею

про те, що необдумані дії не лише не вирішують проблему, а й створюють нові. Паремія побудована на фразовому зв'язку *never lack woe*, що створює інтенсивне емоційне забарвлення і виконує роль попередження.

Таким чином, семантичний компонент «перешкода» у концепті STRUGGLE в британських пареміях представлений як багатовимірна структура: від природних стихій до внутрішніх обмежень і помилок. У межах польового підходу до ядерної зони належать лексичні одиниці, що репрезентують перешкоди як постійну складову життєвого процесу і закликають до активного, але обдуманого опору. До периферії тяжіють вислови, у яких боротьба подається як небажана чи неефективна реакція, або як наслідок помилкових рішень.

Загалом, концепт STRUGGLE в британській пареміології постає як сфера розумної дії. Семантичний компонент «перешкода» в образній складовій концепту репрезентується через метафори, антитези, алегорії та символи, що слугують когнітивним орієнтиром для розуміння, як слід діяти в ситуаціях зіткнення з труднощами. Перешкоди тут не є виключенням із норми, а закономірною частиною життєвого шляху, а боротьба – не імпульсивною реакцією, а осмисленим вибором дії.

3.6. Боротьба як вибір

Семантичний компонент «вибір» посідає важливе місце в образній структурі концепту STRUGGLE, оскільки не всі ситуації конфлікту є неминучими або нав'язаними. У багатьох випадках саме рішення суб'єкта визначає, чи вступати у боротьбу, чи обрати іншу стратегію – компроміс, уникнення, терпляче очікування. У межах паремійного фонду британської мови боротьба постає як результат внутрішнього рішення, що ґрунтується на оцінці ризику, готовності до змін, особистої відповідальності й уміння діяти з урахуванням обставин.

Вербалізація семантичного компонента «вибір» часто відбувається через антитези, модальні конструкції та символічні образи. У паремії «*Nothing venture,*

nothing win» семантичний компонент реалізується через дієслівну опозицію *venture – win*, яка відображає ідею: боротьба – це наслідок прийнятого ризику. Зміст формулюється як аксіома: без вибору на користь дії неможливо отримати результат. Концепт STRUGGLE тут зображується як усвідомлений виклик безпечній пасивності.

У паремії «*Better late than never*» вибір постає як результат затриманої, але прийнятої дії. Лексема *better* формує порівняльну оцінку, вказуючи, що навіть запізніле включення в боротьбу краще за повну відмову. Семантичний компонент «вибір» тут репрезентується як внутрішнє дозрівання, подолання сумнівів і мобілізація. Концепт STRUGGLE зображується як рішення, що визріває поступово.

Паремія «*He that will thrive must rise at five*» демонструє вибір як добровільне прийняття режиму зусиль. Лексична пара *will – must* утворює причинно-наслідкову рамку: щоб досягти (*thrive*), слід піднятися (*rise*). У цьому випадку концепт не трактується як конфлікт – боротьба проявляється у щоденній практиці самодисципліни. Семантичний компонент «вибір» реалізується як стратегічне самозобов'язання, що підкреслює постійність, а не ситуативність боротьби.

У паремії «*He that longs most lacks most*» боротьба представлена як внутрішній конфлікт, що виникає внаслідок надмірних прагнень. Лексеми *longs* і *lacks* створюють парадоксальну опозицію, у якій вибір боротися ґрунтується не на об'єктивній потребі, а на емоційній ненаситності. Такий образ демонструє ірраціональність деяких форм боротьби, коли вона не приводить до задоволення, а лише поглиблює внутрішній дефіцит.

Семантичний компонент «вибір» реалізується і через образну опозицію стабільності та показовості. Паремія «*Better ride on an ass that carries me than a horse that throws me*» метафорично репрезентує боротьбу як готовність обирати надійне замість ефектного. Вибір боротися у прийнятний спосіб, що гарантує поступ, асоціюється з далекоглядністю. Така репрезентація концепту

STRUGGLE демонструє, що рішучість має поєднуватися з адекватністю оцінки ситуації.

Аналогічно, у вислові «*Better be the head of an ass than the tail of a horse*» ідея вибору пов'язана з лідерством і самодостатністю. Боротьба тут – це відповідальність за себе, навіть у скромних умовах. Лексеми *head* і *tail* формують метонімічну структуру, у якій позиція визначає ступінь активності суб'єкта. Семантичний компонент «вибір» репрезентується як пріоритет самостійності над підпорядкуванням, що відносить цю паремію до ядерної зони концепту.

Паремія «*A man may well bring a horse to the water, but he cannot make him drink*» демонструє боротьбу як добровільну дію. Образ коня, що не хоче пити, символізує суб'єкта, який не прийняв рішення долучитися до боротьби. Семантичний компонент «вибір» тут виявляється як умова успішної дії: без внутрішньої мотивації жоден вплив не буде ефективним.

Образна структура вислову «*Cut your coat according to your cloth*» також демонструє лінгвістичне втілення вибору. Через лексеми *coat* і *cloth* закріплюється метафора відповідності дії до обставин. Вибір боротися в межах наявних ресурсів стає актом розумного планування. Боротьба тут – це не сміливий жест, а результат зваженої стратегії, що відповідає реальності.

Своєрідну дилему репрезентує паремія «*One today is worth two tomorrows*». Вибір боротися зараз або чекати кращого моменту є ключовим. Лексеми *today* і *tomorrows* утворюють часову опозицію, що акцентує перевагу дії над очікуванням. Семантичний компонент «вибір» реалізується через усвідомлення цінності моменту як передумови ефективної боротьби.

Застосування польового підходу до аналізу дозволяє розташувати лексичні одиниці, що вербалізують семантичний компонент «вибір», у різних зонах концепту. До ядерної зони належать ті, що прямо позначають рішучість, самозобов'язання, відмову від зручності на користь дії (*must rise at five, head of an ass, venture – win*). До периферійної зони тяжіють образи, в яких боротьба постає як варіант серед інших, залежний від ресурсів, амбіцій або ритмів життя (*cut your coat, one today, ass that carries me*) (див. Рис. 3.3).

Рисунок 3.3 Графічне зображення польової структури концепту STRUGGLE у межах семантичного компонента «вибір»

Отже, семантичний компонент «вибір» в британських пареміях дозволяє розглядати концепт STRUGGLE як складну форму активності, що виникає внаслідок оцінки, зважування й усвідомлення особистої відповідальності. Вербалізація цього компонента здійснюється через метафори, опозиції та фразеологічні конструкції, що демонструють гнучкість концепту і його здатність адаптуватися до різних життєвих сценаріїв. Боротьба, згідно з англійською паремійною традицією, – це не лише реакція, а й вибудована стратегія.

3.7 Символічна боротьба

Семантичний компонент «символічна боротьба» є важливою складовою образної структури концепту STRUGGLE в британських пареміях. На відміну від фізичного чи соціального протистояння, символічна боротьба не має вираженої зовнішньої форми, але актуалізується через внутрішні напруження, моральні дилеми, емоційну рефлексію або психологічну трансформацію. У межах польової структури концепту цей семантичний компонент належить переважно

до периферійної зони, адже вербалізується опосередковано – через метафори, образи, символи, що апелюють до глибинних емоційних і когнітивних процесів.

У низці британських паремій символ боротьби репрезентовано через образ троянди. У вислові «*Roses, mind you, have thorns*» боротьба виявляється як уміння прийняти біль або дискомфорт поряд із привабливим. Лексеми *roses* і *thorns* формують метафоричну опозицію, у якій краса та досягнення супроводжуються болем. Символічна боротьба тут представлена як усвідомлений вибір, де суб'єкт готовий терпіти «колючки» заради цінності результату.

Подібна семантика виявляється у вислові «*No rose without a thorn*», де фразова структура підсилює ідею про неможливість абсолютної гармонії. Семантичний компонент боротьби вербалізується через об'єднання позитивного та негативного в межах одного образу. Тут паремійна формула функціонує як когнітивний шаблон, що передбачає прийняття неоднозначності життя.

Алегорія боротьби як невідворотності реалізована у паремії «*The thorn comes forth with his point forwards*». Образ *thorn* (терен) створює фонове уявлення про перешкоди, які завжди наближаються першими. Тут вербалізується ідея про те, що конфлікт або складність є неминучим атрибутом будь-якої цінної дії. Лексична структура вказує на те, що боротьба є вмонтованою частиною руху вперед.

Семантичний компонент «вразливість» фіксується у вислові «*Where it is weakest there the thread breaketh*». Символічна боротьба тут виявляється у формі самостереження: уразливе місце стає точкою розриву. Метафоричний образ нитки передає напруження внутрішніх обмежень. Таким чином, боротьба в межах цього прикладу постає як необхідність зміцнення внутрішніх опор.

Динаміку змін у символічній боротьбі ілюструє вислів «*Little birds may peck a dead lion*». Лексеми *little birds* і *dead lion* формують метафору, в якій втрата сили або впливу змінює баланс сил. У цьому випадку боротьба не є прямою, вона символізує зміну статусу – вразливість сильного та потенціал слабкого. Семантичний компонент у структурі концепту тяжіє до периферії, акцентуючи на ідеї тимчасовості та трансформації.

Паремія «*Where the will is ready, the feet are light*» демонструє, як боротьба може починатися на рівні волі. Лексеми *will* і *feet* символізують внутрішнє налаштування і готовність до дії. Тут концепт STRUGGLE набуває форми енергетичної мобілізації: при наявності мотивації фізичний шлях здається легшим. Семантичний компонент представлений у ядерній зоні концепту, оскільки фіксує момент запуску боротьби – на рівні наміру.

Поняття обмеженості боротьби у концепті STRUGGLE реалізовано у паремії «*You cannot make a silk purse out of a sow's ear*». Вона вербалізує семантичний компонент «адекватність»: не кожна боротьба є виправданою, якщо об'єкт або умови не підлягають зміні. Символіка *silk purse* і *sow's ear* функціонує як критичний троп, що попереджає про безглуздість зусиль, не узгоджених із реальністю.

Аспект внутрішньої психологічної боротьби представлений у вислові «*The burnt child dreads the fire*». Образ *burnt child* є символом посттравматичного досвіду, а *fire* – уособленням повторної загрози. Тут боротьба набуває рефлексивного характеру: суб'єкт бореться не з новим викликом, а з наслідками попередньої поразки. Цей приклад репрезентує смислові компоненти, такі як: «пам'ять», «захист», «емоційна обережність».

Отже, семантичний компонент «символічна боротьба» реалізується в британських пареміях через низку лексико-стилістичних засобів – метафору, алегорію, образну опозицію, епітети. У межах образної складової концепту STRUGGLE ці одиниці фіксують когнітивні стани, які супроводжують внутрішній конфлікт або глибинну трансформацію особистості. Ядерна зона представлена елементами, пов'язаними з волею, мотивацією, самовдосконаленням; периферійна – з втратами, обмеженнями, травматичним досвідом.

Символічна боротьба, незважаючи на її опосередкованість, постає не менш значущою за фізичну. Вона виконує функцію внутрішнього структурування досвіду, формує ментальні стратегії подолання невидимих бар'єрів, підсилює рефлексивність і готує суб'єкта до взаємодії з об'єктивною реальністю.

3.8. Загрози та наслідки боротьби

Семантичні компоненти «загрози» та «наслідки» є невід’ємною частиною образної складової концепту STRUGGLE в британських пареміях. Їх характерною рисою є спрямованість не на дію, а на результат, що репрезентує боротьбу як процес із потенційно непередбачуваним завершенням. У межах цих компонентів фіксується уявлення про втрати, вичерпання ресурсу, моральні сумніви, імпульсивність, ризик та незворотні зміни, які виникають унаслідок протистояння.

Нестійкість результатів боротьби передається через паремію «*Hot love is soon cold*». Образна паралель між емоційним поривом і боротьбою вказує на швидкоплинність енергії, що не підкріплена стратегією. Лексема *hot* позначає емоційно насичений старт, а *cold* – втрату інтенсивності. Семантичні компоненти репрезентуються тут через метафору температурного контрасту, який підкреслює недовговічність рішень, прийнятих під впливом сильних почуттів. Концепт STRUGGLE у цьому контексті виявляється як дія, що потребує не лише імпульсу, а й продуманості.

Подібну думку транслює паремія «*Hasty climbers have sudden falls*», де боротьба подається як сходження, що не допускає поспіху. Лексеми *hasty* і *sudden falls* утворюють причинно-наслідковий зв’язок, візуалізуючи ризик надто стрімкого руху без стабільного підґрунтя. Образ концепту STRUGGLE тут інтерпретується як динамічний процес, у якому надмірна швидкість призводить до втрати рівноваги. Семантичний компонент «загроза» реалізовано через метафору падіння.

На межі виживання боротьба постає в паремії «*A drowning man will catch at a straw*». Символ *straw* – слабка, майже даремна опора – передає граничну ситуацію, де боротьба стає реакцією на безвихідь. Тут вербалізовано семантичний компонент «ризик» та «крайність»: протистояння не як вибір, а як інстинкт. Метафора потопельника створює високу емоційну напругу, що фіксує межовий стан суб’єкта.

Паремія «*The greatest burdens are not the gainfullest*» ілюструє невідповідність між зусиллям і результатом. Лексема *burdens* уособлює боротьбу як тягар, що не завжди компенсується користю. Семантичний компонент «наслідки» подано через антитезу *greatest – not gainfullest*, яка підкреслює ідею: не кожне протистояння виправдане. Концепт STRUGGLE репрезентується тут як дія, що може бути виснажливою й даремною.

Морально-емоційна амбівалентність боротьби розкривається у паремії «*Revenge is sweet*». Лексема *sweet* створює оманливу позитивну конотацію, яка в глибинному значенні натякає на отруйність результату. Семантичний компонент «загроза» реалізується через іронічне розщеплення між очікуваним задоволенням і реальними наслідками. У цьому випадку боротьба виступає інструментом саморуїнування, що маскується під справедливість.

На противагу цьому паремія «*What cannot be cured must be endured*» демонструє концепт STRUGGLE у формі прийняття. Вербалізований смисловий елемент – внутрішня витримка. Тут боротьба постає не як активна дія, а як здатність вистояти, коли змінити нічого неможливо. Метафора «*must be endured*» підкреслює внутрішній спротив через пасивне протистояння обставинам.

Визначною репрезентацією внутрішньої боротьби є паремія «*It is no small conquest to overcome yourself*». Лексема *conquest* позначає перемогу, а *yourself* – напрямок зусиль. У цьому випадку боротьба спрямована не на зовнішнього супротивника, а на власні слабкості. Самоподолання подається як найбільш значущий і складний вияв концепту, що формує його ядерну зону.

Паремія «*Fortune favours the brave*» демонструє ризиковий бік боротьби. Образ *fortune* – мінлива категорія, що не гарантує успіху. Семантичний компонент «наслідок» тут має імовірнісний характер: сміливість підвищує шанси, але не дає певності. Боротьба виявляється як дія з відкритим фіналом, що вимагає емоційної й стратегічної готовності прийняти як перемогу, так і поразку.

Неоднозначність результатів боротьби ілюструє також паремія «*He that fights and runs away may live to fight another day*». Тут вербалізується стратегічний відступ. Лексичні одиниці *runs away* і *live to fight* натякають, що тимчасова

відмова від боротьби може зберегти шанс на майбутнє. Семантичний компонент «наслідок» постає як усвідомлена тактика, а не поразка.

Таким чином, семантичний компонент «загроза» та «наслідки» у структурі концепту STRUGGLE в британських пареміях охоплює широкий спектр уявлень: від морального вибору до стратегічного планування, від емоційної нестабільності до самодисципліни. Згідно з польовим підходом, до ядерної зони належать ті одиниці, де боротьба пов'язана з глибинною трансформацією особистості або випробуванням сили духу. До периферії тяжіють випадки, де йдеться про несподівані, шкідливі або непередбачувані наслідки.

Образна структура концепту фіксує боротьбу як динамічну дію з високим ступенем ризику, що передбачає не лише рух до мети, а й оцінку потенційних втрат. Британські паремії демонструють, що боротьба – це етичний та психологічний виклик, який вимагає стратегічного мислення, самопізнання та готовності нести відповідальність за наслідки власних дій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Ядро концепту STRUGGLE в британських пареміях формують семантичні компоненти «витривалість», «наполегливість», «зусилля» та «внутрішня сила», тоді як периферія концепту включає символічні, емоційно-оцінні та філософські інтерпретації боротьби.
2. Семантичні компоненти «випробування», «наполегливість» і «терпіння», «змагання» та «протистояння» є найпоширенішими в межах концепту STRUGGLE, що демонструє переважання уявлень про боротьбу як індивідуальну ініціативу, стратегію та стійкість.
3. Семантичні компоненти «подолання перешкод», «вибір», «символічна боротьба», «загроза» і «наслідки» реалізують концепт STRUGGLE у пареміях як обдуману та морально вмотивовану дію з ймовірними внутрішніми трансформаціями та втратами.
4. Британські паремії репрезентують семантичні компоненти концепту через індивідуалістичне бачення боротьби як особистого виклику, який вимагає виваженості, рішучості та відповідальності за можливі ризики.

РОЗДІЛ 4. ПОРІВНЯЛЬНО-ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗНОГО КОМПОНЕНТА КОНЦЕПТУ *БОРОТЬБА/STRUGGLE* В УКРАЇНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У мовних картинах світу, зафіксованих в українських і британських пареміях, концепт *БОРОТЬБА/STRUGGLE* функціонує як інструмент вербалізації досвіду напруження, опору, випробування і внутрішньої трансформації. Образна складова цього концепту – не механічний перелік сюжетів чи символів, а когнітивно структурована сфера, де втілюється ціннісне та ментальне бачення конфліктного процесу. Аналіз 76 британських та 90 українських паремій дав змогу виявити структуру концепту *БОРОТЬБА/STRUGGLE* у полі зору польового підходу, що включає ядерну та периферійну зони. У британському матеріалі до ядерної зони належать семантичні компоненти, що репрезентуються у 55% паремій (42 одиниці), в українському – 59% (53 одиниці), що свідчить про приблизно однакову інтенсивність фіксації стійких семантичних компонентів.

Семантичний компонент «випробування» як образна домінанта концепту *БОРОТЬБА/STRUGGLE* є найчастотнішим в обох культурах – 17% у британських пареміях і 11% в українських. Цей компонент моделює боротьбу як необхідне зіткнення з труднощами, що формує досвід, витримку та ідентичність суб'єкта. Британська паремія «*A smooth sea never made a skilled sailor*» передає думку про формування характеру через негаразди, що відповідає українському вислову «*Біда помучить – і розуму научить*». У цих прикладах випробування – не просто перешкода, а необхідний етап у становленні особистості, тобто семантичний маркер внутрішньої зрілості.

Семантичні компоненти «наполегливість» та «терпіння», які фіксують ідею тривалої боротьби з акцентом на послідовність, присутні з однаковою частотністю в британських пареміях (17%) та в українських (15%). У межах ядерної зони концепту ці компоненти вербалізуються через образи стійкості,

витривалості, незламності. Англійське «*He that endures is not overcome*» презентує боротьбу як тривалий процес опору, у якому перемога – це наслідок витримки. Українське «*Терпи, козаче, отаманом будеш*» передає подібну ідею, однак із національним емоційним забарвленням, де терпіння є не лише умовою успіху, а ще й випробуванням честі.

Семантичний компонент «змагання» трактується у паремійних текстах обох культур як метафоричне поле конкуренції, ризику та боротьби за першість. У британських пареміях він присутній у 16% випадків, в українських – у 13%. Цей компонент найчастіше реалізується через метафори динаміки (руху, швидкості, ставки). Наприклад, англійське «*He that runs fastest gets the prize*» презентує боротьбу як спортивну гонку, де вирішальну роль відіграє темп і рішучість. В українській традиції той самий смисл фіксується через більш драматичні образи: «*Або пан, або пропав*» – дія в умовах крайнього ризику, де результат може бути як тріумфальним, так і фатальним. Таким чином, боротьба набуває значення ризикового вибору, де успіх можливий лише за умови мобілізації всіх ресурсів.

Семантичний компонент «протистояння» (12% у британських пареміях, 9% – в українських) відображає ситуацію асиметрії або напруження між силами. У цьому полі боротьба – це насамперед опір зовнішньому тиску чи виклику. Британське «*Set a thief to catch a thief*» фіксує стратегічний вимір опору, що відсилає до нестандартних підходів у зіткненні з противником. Українське «*Батогом обуха не переб'єш*» вказує на обмеження можливостей слабшої сторони, але й одночасно натякає на необхідність пошуку нових тактик. Тут боротьба – не лише фізичне протистояння, а ще й аналітичне осмислення сили та слабкості.

Семантичний компонент «подолання перешкод» (12% у британських пареміях, 10% – в українських) виражає концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE як послідовне здолаття труднощів у процесі руху до мети. Англійське «*No gains without pains*» передає принцип неминучого зусилля для досягнення результату,

тоді як українське «*Без труда нема плода*» ілюструє той самий смисл, але через метафору сільськогосподарської праці, глибоко вкорінену в етнічному досвіді.

Семантичний компонент «загрози та наслідків» реалізується у 10% британських та 8% українських паремій. Йдеться про розуміння боротьби як процесу, що потенційно несе шкоду: фізичну, психологічну, моральну. У цьому сенсі англійське «*Hasty climbers have sudden falls*» і українське «*І коня загнав, і сам ледь живий*» попереджають про наслідки надмірного зусилля або необачності. Така боротьба вже не трансформує, а виснажує – і це ще один важливий елемент мовної картини світу.

Периферійна зона концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE у британському матеріалі представлена у 45% паремій (34 одиниці), в українському – 41% паремій (37 одиниць). У цій зоні найчастіше фіксуються символічні, моральні та алегоричні семантичні компоненти, що вказують на боротьбу як внутрішній процес. Наприклад, українське «*Життя прожити – не поле перейти*» маркує життєвий шлях як тривалу форму самоподолання, а англійське «*The burnt child dreads the fire*» репрезентує психологічну пам'ять болю, що стає внутрішньою стратегією уникання повтору. Це вже не зовнішня боротьба, а етична й емоційна рефлексія над досвідом.

Суттєвою різницею між двома культурами є ціннісне наповнення концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE. Британські паремії, в межах як ядерної, так і периферійної зон, моделюють боротьбу як індивідуальну стратегію досягнення цілі. Тут переважають семантичні компоненти, пов'язані з раціональністю, самоконтролем і персональною відповідальністю: «*Cut your coat according to your cloth, He that will thrive must rise at five*». Боротьба, у цьому випадку, – це не драматичний акт опору, а розумно організована діяльність.

Українська паремійна традиція, навпаки, підносить боротьбу до рівня етичної дії, що впливає з ідеї гідності та честі. Паремія «*Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах*» засвідчує, що боротьба тут – це не інструмент, а ціль, ідея, моральна позиція. У такий спосіб у мовній картині світу українців боротьба набуває сакрального статусу.

Також простежується різниця у семантичних компонентах, пов'язаних із вищими силами та фатумом. У британських пареміях ці компоненти майже не зафіксовані, натомість українські тексти демонструють глибоку вкоріненість боротьби у сфері сакрального: «*Долі конем не об'їдеш, Береженого Бог береже*» – боротьба тут співвіднесена з трансцендентним, де людські зусилля залежать від волі вищих сил.

На рівні символічного оформлення концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE також простежуються відмінності. Українські паремії тяжіють до природних і сезонних метафор («*Зима від сонця тікає, але літо з'їдає*»), що формують образ циклічної, повторюваної боротьби. Британська традиція більш прагматична: тут панують образи крихкості, вибору, розумної адаптації («*Where it is weakest there the thread breaketh*»).

Таким чином, концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE в українській та британській паремійних традиціях виявляє як спільні універсальні образи («випробування», «витривалість», «опір», «ризик»), так і національно специфічні смислові акценти. Британська модель тяжіє до індивідуального, стратегічного й раціонального уявлення боротьби, натомість українська – до морально-філософського осмислення опору як екзистенційної цінності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

1. Під час порівняльно-зіставного аналізу образної складової концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE в українських і британських пареміях окреслилися як спільні семантичні домінанти, так і концептуальні зрушення, зумовлені ментально-культурною специфікою обох традицій. Структура концепту виявляє схожість у ядерній частині: у двох мовах боротьба інтерпретується як процес подолання, що потребує зусиль, терпіння, внутрішньої сили й стійкості. Саме ці семантичні компоненти в обох випадках найчастотніші й відображають стабільне уявлення про боротьбу як обов'язкову фазу становлення особистості.
2. Водночас периферійна зона засвідчує національно відмінні способи естетизації та аксіологічного навантаження концепту. Якщо у британському паремійному фонді боротьба фокусується на результаті, дієвості та контролі, то українська традиція надає перевагу етичному напруженню, внутрішньому змісту вчинку, а не лише його наслідкам. Особливо відчутною є відмінність у способах осмислення ролі зовнішніх обставин – від автономності особистості до фаталістичного уявлення про життєвий шлях.
3. Таким чином, концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE, попри спільний когнітивний каркас, у двох культурних системах розгортається у відмінних координатах: у межах індивідуального вибору або колективної долі, як прагматична стратегія чи моральне зусилля, що формує сенс існування.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження встановлено, що концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE у фольклорній спадщині обох мов відзначається складною когнітивною структурою, яка охоплює як ядерні (універсальні), так і периферійні (культурно зумовлені) елементи. Його репрезентація в українських та британських пареміях виявила як глибинні спільні засади (цінність зусиль, прагнення до перемоги, подолання труднощів), так і значні національно-культурні відмінності у способах метафоризації, ступені емоційної насиченості та ціннісного наповнення.

Аналіз комунікативно-функціональних, структурних і концептуальних характеристик паремій дозволив трактувати їх не просто як фольклорні одиниці, а як активні дискурсивні елементи, що виконують важливу соціальну, ідеологічну та світоглядну функцію. Українські та британські паремії виявилися здатними акумулювати й транслювати колективний досвід, закріплений у вигляді концептів, зокрема БОРОТЬБА/STRUGGLE, який постає як динамічне явище з багатьма смисловими векторами. Встановлено, що в українській традиції паремії частіше апелюють до морально-етичних принципів, духовних засад, сакралізації опору та випробування, тоді як британські одиниці мають переважно інструментально-практичний зміст, орієнтований на індивідуальну ефективність і результативність.

У межах теоретичного обґрунтування концепту БОРОТЬБА/STRUGGLE простежено його базову структуру, яка включає ядерну (випробування, протистояння, зусилля, вибір) і периферійну зони (символіка циклічності, уявлення про долю, духовну трансформацію). Ця структура чітко виявилася в матеріалі двох мов, хоча питома вага ядерних та периферійних елементів у кожній із них була різною. Зокрема, у 84% українських паремій зафіксовано поєднання ядерних і периферійних характеристик, тоді як у британських така комбінація спостерігається лише у 63% випадків. Це свідчить про вищу

семантичну насиченість і концептуальну багатогранність українських паремій у відображенні боротьби.

Українські паремії продемонстрували чітку ієрархію смислових площин концепту БОРОТЬБА. Найбільш репрезентованими виявилися такі тематичні напрями: «боротьба як випробування» (21% прикладів), «боротьба як наполегливість і терпіння» (18%), «боротьба як протистояння та змагання» (разом 26%), «боротьба як вибір» (10%), «боротьба як моральний урок», «внутрішній досвід і загроза» (25%). Загальна тенденція свідчить про те, що в українських пареміях боротьба осмислюється як духовний та етичний процес, у якому навіть поразка може мати позитивну цінність за умови моральної правоти.

У британському матеріалі найбільшу кількість становили паремії, які акцентували на особистій відповідальності за успіх чи невдачу: «боротьба як вибір» (23%), «як змагання та прагнення до результату» (19%), «як протистояння обставинам або супернику» (17%), «як виклик або загроза» (14%). Периферійні смислові структури, пов'язані із символікою циклу, внутрішнім досвідом або долею, фіксувалися лише у 27% британських паремій. Це підкреслює прагматичний характер концепту «боротьба» у британській мові та культуру орієнтації на доцільність, успішність і самостійність.

Під час порівняльно-зіставного аналізу виявлено, що українські й британські паремії вербалізують близькі когнітивні схеми: боротьба як перевірка на витривалість, протидія труднощам, необхідність ризику, винагорода за зусилля. Водночас спостерігаються розбіжності, зумовлені специфікою національного досвіду, соціальних настанов, домінуючих культурних кодів. Зокрема, в українських пареміях боротьба нерідко подається як колективне зусилля або навіть екзистенційне випробування, тоді як у британських – як індивідуальний виклик або практична ситуація вибору. Українські паремії тяжіють до символізму, емоційної насиченості, фаталістичних моделей, тоді як британські – до поміркованості, утилітаризму, логічного осмислення ризику.

Отже, концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE у пареміях обох мов фігурує як важлива світоглядна категорія, яка водночас є універсальною й культурно

унікальною. Спільні ознаки засвідчують близькість базових когнітивних схем, тоді як відмінності підкреслюють роль національної ментальності в інтерпретації досвіду боротьби. Структурно-семантичний аналіз довів, що паремії є ефективним засобом моделювання концептуальних уявлень, а концепт БОРОТЬБА/STRUGGLE репрезентується через систему значень, що варіюються залежно від історичного, культурного, соціального та морального контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабілова Н. М. Переклад фразеологічних одиниць з соматичним компонентом як перекладацька проблема. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2015. С. 7–12.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Х. : Вища школа, 1987. 136 с.
3. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Я. А. Баран. Івано-Франківськ, 1998. 32 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. Т. О. Бусел. Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
6. Величко С. І. Фразеологізми-прислів'я як конституенти функціонально-семантичного поля спонукування в сучасній німецькій мові. Київ, 1996.
7. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. *Проблеми зіставної семантики*. 2011. Вип. 10. С. 72–76.
8. Гладка В. Лінгвокультурологічний підхід у вивченні фразеологізмів французької мови. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Т. 35, № 1. С. 41–46.
9. Гонгало В. О. The structural organization of the lexico-semantic field success in contemporary English. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Vol. 1, no. 19. P. 112–118.
10. Грицяк Л. Стратегії ефективної міжкультурної комунікації. *Theory and Methods of Educational Management*. 2017. № 2(20). С. 1–13.
11. Гудзь Н. Генезис поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці [Електронний ресурс]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7168/1/12gnogpd.pdf>

12. Деркач Н. В. Соціопрагматичні особливості інтонації англійського прислів'я. Чернігів : Десна Поліграф, 2018. 224 с.
13. Дикань О. До визначення поняття дискурс у сучасній науковій парадигмі. *Наукові розвідки студентів факультету іноземної філології Харківського Національного Педагогічного Університету імені Г. С. Сковороди*. 2020. № 1. С. 23–24.
14. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 19 с.
15. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій. Київ, 2002.
16. Єрмоленко А. М. Дискурс в архітектоніці мовної прагматики. *Філософська думка*. 2016. № 4. С. 69–86.
17. Карпенко М. Ю. Лінгвістичні особливості Інтернет-дискурсу. *Мова*. 2016. Вип. 26. С. 5–11.
18. Комар Л. Світосприйняття фразеологічної одиниці. *Молодь і ринок*. 2011. Вип. 72. С. 128–132.
19. Корень О. В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Харків, 2000. 20 с.
20. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2001. 448 с.
21. Лук'янець, В. С., Кравченко, О. М., & Озадовська, Л. В. (2000). *Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури*. Київ.
22. Майковська В. О., Прокопець М. С. Німецькі фразеологізми-соматизми у мовній картині світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. Т. 33, № 3. С. 100–105.
23. Мала філологічна енциклопедія / Уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К. : Довіра, 2007. 477 с.
24. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. 2011. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 196 с.

25. Марущак А. Є. Соціокультурний та етноспецифічний аспект англійських прислів'їв та приказок. «*Мова, освіта, наука в контексті міжкультурної комунікації*» : Матеріали I Всеукр. студент. науково-практ. конф. С. 107–109.

26. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2001. 24 с.

27. Онищенко І. Глобальна структура англійських прислів'їв: типологічні аспекти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. С. 93–98.
URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7699/1/19.pdf>.

28. Осіпова Т. Ф. Паремії – репрезентанти мовленнєвих жанрів. 2009. С. 138–145. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2308/20_Osipova.pdf;jsessionid=915A49F17F0CB2D904729CC17BBF1C96?sequence=1.

29. Педоренко А. О. Прислів'я та приказки як об'єкт фразеології. семантичний і функціональний об'єкт в арабській мові. Київ, 2023. 34 с.

30. Пирогов В. Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов : типологічний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2003. 19 с.

31. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Теоретичні засади лінгвістичних досліджень*. 2015. № 4. С. 214–224.

32. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 314 с.

33. Проскуріна, Л. М. (2016). *Термінологічна підсистема російської мови «ремонт літальних апаратів»: лінгвокогнітивний аспект*. Київ: Національна Академія Наук України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні.

34. Рогач О. О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами (на матеріалі української, російської, польської, англійської,

французької мов). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. 236 с.

35. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

36. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Харків : Довкілля-К, 2011. 544 с.

37. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002. 312 с.

38. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.

39. Українська мова : Енциклопедія / Упорядн. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. К. : Українська енциклопедія, 2000. 750 с.

40. Barker J. Structures and meaning in the sixteenth century English proverb plays. *Electronic Journal of 163 International Proverb Studies*. 1997. Vol. 3. No 2. URL: <http://www.deproverbio.com/DPjournal/DP,3,2,97/CURRENT/PLAYS.html>.

41. Boas F., Jakobson R. Approach to Language. *International Journal of American Linguistics*. 1944. Vol. 10, no. 4. P. 188–195.

42. Bortfeld H. Comprehending idioms cross-linguistically. *Experimental psychology*. 2003. no. 50. P. 217 – 230.

43. Brenner G. Webster's new world American idioms handbook. New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2011.

44. Cacciari C., Tabossi P. Idioms: processing, structure and interpretation. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1993. 509 p.

45. Cowie A. Phraseology: Theory, Analysis and Applications. Oxford : Oxford University Press, 2001.

46. Doctor R. Indian enumerative proverbs. *Proverbium*. 1993. P. 51–64.

47. Fair S. English Forms of Folklore: the Verbal Arts. 2000. URL: <http://www.beirth.org./lectures>.

48. Fusté-Herrmann B. Idiom comprehension in bilingual and monolingual adolescents. Unpublished PhD thesis. Florida : University of South Florida, 2008.

49. Gharagozloo, N. (2011). An Overview of Concept Hyponymy in Persian: (From Cognitive Perspective). *Dhaka University Journal of Linguistics*, 2(4), 1–18.
50. Gouvard J.-M. Les formes proverbiales. *Langue Française*. 1996. P. 48–63.
51. Grigas K. Problems of the Type in the Comparative Study of Proverbs. URL: <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/bif/bif1/grigas.html>.
52. Honeck R. A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom. USA : Lawrence Erlbaum, 1997.
53. Humboldt W. von, On language: on the diversity of human language construction and its influence on the mental development of the human species. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 1999.
54. Katsarou E. Descriptive and Theoretical Aspects of English Idioms. A Monograph. Lambert Academic Publishing, 2011. 150 p.
55. Khairullina D. Concept vs Notion and Lexical Meaning: What is the Difference? *Journal of History Culture and Art Research*. 2018. Vol. 5, No. 7. P. 303–313. <https://doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1929>
56. Kleiber G. Metaphor in Proverbs: a Definitive Trait or not? 1996. P. 41–62.
57. Kononenko V. Linguistic and Cultural Studies: The Quest for New Ideas. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2015. Vol. 1, No. 4. P. 35–45. <https://doi.org/10.15330/jpnu>
58. Levshina N. Corpus-based typology: applications, challenges and some solutions. *Linguistic Typology*. 2021. Vol. 26, No. 1. P. 1–27.
59. Macmillan Dictionary | Free English Dictionary and Thesaurus. 2024. URL: <https://www.macmillandictionary.com/>
60. Meider W. *Proverbs: A handbook*. London : Greenwood Press, 2004. 272 p.
61. Mesoudi A. How Cultural Evolutionary Theory Can Inform Social Psychology and Vice Versa. *American Psychological Association*. 2009. Vol. 16, No. 4. P. 929–952.

62. Neusius B. Language and language awareness in Croatia. Empirical research on today's Croatian in Zagreb. Munich : Faculty of Linguistics and Literature, 2008. P. 532.
63. Newmark P. A Textbook of translation. Herdford-shire : Prentice Hall, 1988.
64. Newmark P. A Textbook of translation. New York : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. 311 p.
65. Nida E. Towards a science of translating. Leiden: Brill, 1964. 331 p.
66. Norrick N. R. How proverbs mean? Semantic studies in English proverbs. Amsterdam : Mouton, 1985.
67. Pawley A., Syder F. Two puzzles for linguistic theory: Nativelike selection and nativelike fluency. London : Longman, 1983. 361 p.
68. Penchev D. Language and Consciousness. P. 1–2.
URL: https://www.academia.edu/45439034/Language_and_Consciousness.
69. Risager K. Language and Culture Pedagogy. From a National to a transnational Paradigm. Bristol : Clevedon Multilingual Matters Ltd. 2007. 288 p.
70. Roseison L.I., E.A. Malinovsky, A.D. Khayutin Essays on the history of the formation of phraseology as a linguistic discipline. Samarkand, 1975. 9 p.
71. Sakaeva L. R. Methodological bases of conceptology: features and structure of the linguo-cultural concept. *Revista San Gregorio*. 2018. No. 23. P. 100–107.
72. Sapir E. The Status Of Linguistics As A Science. 1958. p. 69.
73. Siemund P. Linguistic universals and language variation. De Gruyter Mouton, 2011.
74. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / Edited by J. A. Simpson. Oxford University Press, 1982. 256 p.
75. The New Encyclopedia Britannica. Proverb. Chicago : Encyclopedia Britannica, 1994. 749 p.
76. The Oxford dictionary of etymology / ed. C. T. Onions. New York : Oxford Clarendon Press, 1966. 1026 p.

77. The Penguin Dictionary of English Synonyms & Antonyms / ed R. Fergusson. England : Penguin, 1992. 448 p.
78. Tyler A. Cognitive linguistics and second language learning: Theoretical basics and experimental evidence. London : Routledge, 2012. 252 p.
79. Wierzbicka A. Sapir and Modern Linguistics. *Culture, Language Personality*. 1978. P. 5–31.
80. Zykova I. The Phraseological Meaning Construal in the Traditional vs Cognitive Culture-oriented Perspectives. *The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. 2016. Vol. 1, no. 2. P. 253–286.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Приказки. URL: <http://abetka.ukrlife.org/prykazky.html>.
2. Прислів'я та приказки на українській мові. *Український портал*. URL: https://kampot.org.ua/traducii_ta_zvuchai/zvuchai/2313-slovník-prislvyiv-ta-prikazok-z-poyasnennyami.html.
3. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. *Google Books*. URL: <https://books.google.com.ua>.
4. The Project Gutenberg eBook of A dictionary of English proverbs and proverbial phrases, by Thomas Preston. *Free eBooks | Project Gutenberg*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/39281/39281-h/39281-h.htm>.

АНОТАЦІЯ

Тема: «Образна складова концепту *БОРОТЬБА/STRUGGLE* в українських та британських пареміях: лінгвокогнітивний аналіз»

Автор: Сендер Соломія Вікторівна

Науковий керівник: Гусар Мальвіна Вікторівна

Захищена «__» _____ 2025 р.

Короткий зміст роботи

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження образної складової концепту *БОРОТЬБА/STRUGGLE* в українських та британських пареміях в лінгвокогнітивному вимірі. Розглянуто комунікативно-функціональні, структурні й когнітивні особливості паремій як елементів дискурсу. На основі когнітивного підходу й методів семантичного та контекстуального аналізу визначено змістові домінанти концепту, його польову структуру, символіку та аксіологічне навантаження. Виокремлено спільні та культурно специфічні риси репрезентації боротьби у двох мовних культурах. Робота поглиблює розуміння ролі паремій у формуванні концептуальної картини світу.

Ключові слова: концепт, боротьба, паремія, польова структура, дискурс, когнітивний підхід, українська мова, англійська мова.